

Péteri Annamária

„Zarándok lettem és hívő keresztény”



– Dsida Jenő (1907–1938) költészete –

Szakedolgozatként íródott 1995-ben
az ELTE-BTK magyar szakán

Jámbor beszéd magamról

Vándor voltam, koldus,
vándor, mint a gólya.
Kurjongattam olykor,
Isten csavargója.

Úti feszületnél
mindig csöndes lettem,
bozontos kutyámmal
álldogáltunk ketten.

Tiszta fa-sarúval
jártam síkot, dombot,
s be-betartogattam,
amit Krisztus mondott.

Meg nem botránkoztam,
szemlélődtem békén
kocsis durvaságán,
papok kövérségén.

Nyüvet nem tiportam,
nem kínoztam pókot,
tréfát, bort szerettem,
szerettem a csókot.

Kértem Szűzmáriát:
Héttőrsebű Bánat,
kíméld meg a kintől
lelkem kis anyámat!

Harangzsonguláskor
imámat eresztém:
hadd haljak meg úgy, mint
kedves, víg keresztény.

Rezeda volt szívem,
citera, virág-dal.
Bálokon táncoltam
huncut leánykákkal.

Éjjel a szobámban
angyalok motoztak,
és takaróm alatt
meg-megcsiklandoztak.

Századunk irodalmának méltatlanul elfeledett, mégis nehezen feledhető alakja, Dsida Jenő ebben a kis ars' poeticának is beillő költeményben tesz vallomást költészetéről s önmagáról. Rövid vándoréletét mélyen gyökeredző istenhite vezérelte, mely komoly etikai tartást feltételez. Életének röpke harmincegy éve alatt mindvégig emberfeletti küzdelmet vívott a halállal, miközben az örökkévalóság ígérete adott némi reményt. Dsida Jenő szá-

mára az elmúlás nem csupán divatos ifjúkori búskomorság és melankólia. Beteg volt, nagyon beteg. Kisgyermekkori szívburokgyulladásának szövődményeit egész élete folyamán viselte, ezért kezdettől fogva tisztában volt azzal, hogy nem fog sokáig élni. Az elmúlás állandóan jelenlévő, minduntalan fenyegető réme elől a természethez, a szerelemhez, a teremtett világ csodáihoz s magához a Teremtőhöz menekült, „a korai halál bizonyosságával a szerelem, a növények, fák, érzékelhető csillagok bizonyosságát szegezte szembe.” (Csoóri: *Az öt érzék költője*) Harangszonduláskor a boldog halál kegyelméért fohászzkodott, mindemellett az utolsó cseppig kiélvezte az élet szépségeit, gyönyöreit, huncut lánykák báli táncát. Éjszakánként angyalokkal társalgott, természetes kapcsolatot tartott fenn a túlvilággal, mennyei lények kísérték végig élete legapróbb mozzanatait, megjelentek az erdőben, a patakoknál, a bálokon s a finoman, művészién megjelenített erotikus éjszakákon is. Jámbor beszéde a kedves, víg keresztény életfilozófiáját összegzi.

Dsida Jenő költészetéről mindmáig egyetlen összefoglaló munka sem látott napvilágot, csupán néhány rövid újságcikk emlékezik meg róla. „Az irodalomnak soha sem lehet emlékeztavara, mert az efféle amnéziák súlyos károsodást okozhatnak” – írja Kis Károly a Magyar Nemzet lapjain; (*Magyar Nemzet*, 38. 1982. 113. 6.) most mégiscsak valamiféle tudatkiesésről lehet szó. Az ötvenes – hetvenes évek hallgatása politikai okokkal is magyarázható, hiszen az erdélyi magyar kisebbség költőjének komoly meggyőződéses hitről tanúskodó versei az elmúlt rendszerben valóban nem lehettek népszerűek. Ekkor még az elnyomás elleni tiltakozást, a társadalmi mondanivalót és az izzó forradalmiságot hiányolták művészetéből. Manapság talán a kisebbségi létből fakadó erős elkötelezettséget, a mindenekfelett álló nemzeti érzést kérhetnénk számon a költőn, hiszen versei csendes hazaszeretetről hittel vallanak, szélsőséges nacionalizmusról azonban soha. Kereszténysége elsősorban erkölcsi hitvallást jelent, a felebaráti szeretet felfogása szerint nemzeti hovatartozástól függetlenül mindenkit megillet. Tandori Dezső egész egyszerűen Dsida Jenő költői nagyságát vonja kétségbe. Véleménye szerint, bár 1–1 ponton valóban megközelítette az igazi nagyokat, összefoglaló életművet nem alkotott (*Dsida Jenő rétegei*). Cáfolnom kell ezt az állítást, s írásom egyik legfontosabb célkitűzése bebizonyítani, hogy az erdélyi költő életműve igenis teljes és egész, nem csonka, nem torzó, ellenkezőleg: kiérlelt, lezárt, befejezett.

Dsida Jenő 1907 május 17-én született Szatmáron, s az ottani Eminescu gimnáziumban érettségizett. Kisiskolásként is verselgetett, három vaskos füzetet írt tele iskolás költeményeivel. Ifjúkori zsenéit, azaz első komolyabb műveit 17 évesen alkotta, ekkor figyeltek fel rá az irodalmi élet jelentős személyiségei. Pomogáts Béla, a költő személyes ismerőse, így emlékezik a Vigília hasábjain: „Úgy érkezett az irodalomba, mint egy kamasz angyal, mámoros ifjúsággal, lobogó szőkén, telve lelkesedéssel és önbizalommal.” (*Költő Nagycsütörtökön*). Pakocs Károly szintén a Vigíliában beszéli el első találkozásuk történetét (*Dsida Jenő fiatalkori éveiről*). 1924-ben püspöki titkárként kultúrestet, irodalmi tárgyú előadásokat tartott Szatmárban. Az est végeztével megkereste őt egy cingár, so-

vány arcú diák, akit felkísért a szobájába. A lépcsőkön a fiú 3-4 lépésenként megállt, gyenge szíve nem bírta a folyamatos terhelést. Verseit hozta megmutatni, egész ügyes, jó ritmusú költeményeket, amelyeket kultúresteken fel is olvasott.

Érettségi vizsgáját megelőzően is felolvasást tartott. Állítólag egy nagyszerű magyarságverset adott elő – talán a Psalmus Hungaricus egy távoli elődjét – ezért az iskolaigazgató kis híján kitiltotta a gimnáziumból. A fegyelmi bizottság kevésbé volt szigorú, így mégis leérettségizhetett, ám a vizsgáztatók mindent megtettek azért, hogy ez ne sikerüljön. A fiatal Dsida azonban olyan kitűnő felkészültséggel érkezett, hogy minden feltűnő erőlködés ellenére lehetetlen volt megbuktatni őt. Első versei a KATOLIKUS ÉLETBEN jelentek meg Nyisztor György gondozásában. Benedek Elek CIMBORA című gyermeklapjának munkatársa lett, ezért itt is szóhoz juthatott.

Érettségit követően Kolozsvárra költözött, s az ottani egyetem jogi fakultására jelentkezett, de tanulmányait nem fejezte be. Ehelyett az ERDÉLYI LAPOK kolozsvári tudósítja, majd a PÁSZTORTŰZ technikai szerkesztője lett, de az ERDÉLYI HELIKONNAK is írogatott. Az 1920-as évek közepén már a kulturális közélet tevékeny résztvevője, számos irodalmi társaságnak tagja. 1926 nyara meghatározó élmény volt Dsida életében. Kemény János marosvécsi kastélyában összeültek az erdélyi irodalmi élet olyan nagyságai mint Áprily Lajos, Reményik Sándor, Kuncz Aladár, Tamási Áron. Szabályzatot nem adtak ki, ideológiát nem határoztak meg, katolikusok, protesztánsok, konzervatívok, és liberálisok békésen megfértek egymással. Esméjük az *erdélyi gondolat*: a kisebbségi kultúra védelme, az erdélyi történelem szabadelvű hagyományainak ápolása, s – végül, de nem utolsó sorban – békés együttélés a románokkal és a németekkel. Dsida Jenő egész életében az *erdélyi gondolat* hűségese elkötelezettje maradt.

S vajon milyen volt a serdülő költő? ... „szerény, kedves, jelentékeny, megkapó. Szőkén, nagy szürkés-kék mosolygó szemmel, finom, közvetlen s mégis tartózkodó modorral, kultúrát sugárzón, gondozott külsővel mozgott a világban ... Valami valószínűtlenül lilás világlant arca rózsáin, a szívbetegek elvarázsolt arcszíne ... Kisfiús volt s egyben feltűnően érett. Egy játékos kismacska s az időtlenség keveredett benne.” (*Bevezetés az összegyűjtött versekhez, Bukarest 1966*).

A kamasz angyal

„Így énekelj a drága gyermekév
muskotály-ízű serdülő szakáról,
melyet megölt a fagy, kiölt a hév
s tőlem időtlen messzeség határol.”

(Tükör előtt)

Dsida Jenő egész költői világát a letűnt gyermekkor boldog időszakának emlékeire építette fel. Kései önéletrajzi költeményében a TÜKÖR ELŐTTBEN teljes gondolatvilágát, költői hitvallását meghatározó élményként beszéli el családjának életét s az első világháború apró mozzanatait.

Emlékezete mindvégig megőrizte a kisfiú képét, ki a háború Képes Krónikájában géppuskák recsegéséről, ágyúk dörgéséről, hősi haláláról és hiú reményekről olvasgat. Nagybátyja a fronton lelte halálát, édesapját is besorozták, s az egész család féltőn lapozgatta az újságot nap mint nap, hogy sorsáról értesüljön. A költő hivatástudatát, elkötelezettségét egy röpké pillanat érlelte meg. Kisfiúként, a kulcslyukon leselkedve, meglátta a nagy tükör előtt álldogáló apját díszegyenruhában. A büszke férfi feszesen bámulta önmagát, majd zokogva roskadt le az ócska szék karfájára.

„Íme a gyermek, kit egy pillanatnak
titkai kölyöktigrissé avatnak.”
(Tükör előtt)



*Dsida Jenő hároméves korában
„Én most Pityu vagyok.”*

A fiatal Dsida ettől a perctől kezdve érezte, hogy küldetése van. Szenvedélye jelképes értelmet kap: homlokával kell szétzúznia a tükröt...

„Hátha megválthatnék repedt és behorpadt
roncs koponyámmal minden megtiportat.”

(Tükör előtt)

Messianisztikus művészete e kicsiny életkép lelki élményéből táplálkozik. Büszkén helyt állani a legkritikusabb pillanatokban, erkölcsi tartással felülkerekedni a tragédiákon, részt vállalni a megváltás misztikájában és drámájában, mindez ettől kezdve művészi és emberi hivatásává lesz.

A gyermek Dsidát mindig valami megmagyarázhatatlan különös érdeklődés vonzotta az irodalomhoz, elsősorban a szerelmes költeményeket kedvelte nagyon. A *Zalán futását* nehéz félretenni épp ott, ahol Hajna vetkezik és fürödni készül. Jókai varázsa is elemi erővel hatott a kisdíákra. Első versei általában a korában rendkívül népszerű nyugatos alapokat közvetítik. Emlékezőslírája, ifjúkori búskomorsága, a magány misztikus kultusza Tóth Árpádot, Kosztolányi Dezsőt idézi. Adyt nyíltan is követni igyekezett, 1927-ben a Pásztortűzben cikket közölt róla. Ebben elődjét mesebeli óriásként ábrázolta, aki keserű meg nem értékek közepette énekelte szét életét.

„A sohasem pihenő nagy fekete madár, a suhogó idő, ötvenszer lebbentette meg szárnyait azóta, hogy a sötét szemű, szomorú titán ellátogatott hozzánk. A negyvenedik szárnylebbentésre már el is távozott, talán nem találta érdemesnek tovább időznie ezen a bánatba borult sárbolygón.” (A félszázestendő Ady Vigilia 43. 1978. 5.)

Dsida Jenő újságíróként is költő maradt. Képköltés, metaforái („nagy fekete madár, a suhogó idő”), merészek és művésziek, Adyról cikkezve is önmagát adja, amint az elmúlásról, időnk végességéről s bánatba borult sárbolygonkról elmélkedik. Művészi erővel megformált sorai első verseinek sötét hangulatát idézik. Mindemellett Dsida nem tartozott az igazán magányos költők közé. Mint már említettem, élénk társasági életet élt, tagja volt az erdélyi írók körének. A marosvécsi várat, ahol a kisebbségi gondolat megalkotói gyülekeztek, erdélyi Keszthelynek nevezte, mely fényt vetett egy elborult, sivár világba. (Tükör előtt) Önéletrajzi ihletésű költeményében társának vallja többek között Reményiket, Áprilyt, Tompa Lászlót, Szemlér Ferencet, és Kiss Jenőt.

„A véletek való baráti lét
avatta széppé életem felét.”

(Tükör előtt)

Dsida Jenő korai versei a 1983-ban Magvetőnél kiadott kötetben láttak napvilágot. A kötet szerkesztője, Szakolczay Lajos, JÖVENDŐ HAVAK HIMNUSZA címmel illetett ciklusban adta közre az 1924 és 1927 között íródott műveket. A választás rendkívül találó, hiszen a címadó vers valóban közvetíti a teljes ciklus hangulatát, mondandóját. A himnikus imádság során az áldott tiszta hó, a végtelen fehérségű, lenyűgöző táj szimbólummá válik, talán egy igazabb, jobb jövő utáni vágyakozást hivatott kifejezni. Jelentése meglehetősen összetett, valami titkos, megfoghatatlan életérzést sejtethetünk mögötte. A fiatal költő a nyugatos hagyományok mellett jelentős örökséget kapott a szimbolistáktól és a századeleji avangárd művésztől egyaránt. Baudlairt, Eminescut fordított, és tudatosan követte útjaikat. Versének jelképei megfoghatatlanok és azonosíthatatlanok; a némaság, a sejtelem s a titkos Eljövő egyfajta lelkiállapotot hivatott megjeleníteni vagy legalábbis sejtetni. A titokzatos világ megismerhetetlenségének kínzó tudata Dsida verseinek központi motívuma: a havas táj itt is több önmagánál, valamiféle megfejthetetlen jelentést hordoz. Az *Imádság* című vers már a homályos látás drámáját és tragikumát jeleníti meg: a körülöttünk lévő világról csupán sejtéseink és megérzéseink lehetnek, bizonyosságunk azonban soha. Életünknek ez az örökös bizonytalansága gyilkos és tébolyító: mind a hirtelen megvilágosodás, mind pedig a nem tudásnak örök éjjele tűrhetőbb és elviselhetőbb lenne:

– „Csak ez a sápadt kínzó félhomály
múlják el Tőlem, Uram, ha lehet.”

(Imádság)

A költő életét vezérlő gondolatok e korai ciklus verseiben is hangot kapnak. Betegségének teljes tudatában 17 évesen sem kerülhette el komoly valós szembenézését a halállal. A *Temetőben* című vers alkotója a halottak ismerőseként révedő szemmel ballag a néma árnyak között, az *Ősz* költője az évszak megérkeztéről a gyönyörű nyár halálára asszociál, az életet pillanatfelvételek sokaságának tekinti csupán, és sírva fakad az öreg szilvafa pusztulásának láttán. (*Öngyilkosság*)

Szabad-e nekem énekelni? – kérdezi, faggatja az emberiséget. Búskomorsággal tönkre tehetem-e világokat, meggyilkolhatom-e ritka mosolyokat? A felelet egyértelmű tagadás. **A költő feladata nem a sírás, hanem az életigenlés,**

**„átkok helyett áldást szórni
kesergés helyett mosolyogni.”**

(Szabad-e nekem énekelni)

A igazi művésznek derűt és békét kell hirdetnie a megváltoztathatatlan körülmények között is, értelmet kell adnia a létnek és a teremtésnek. A teremtés értelmét a teremtettel való azonosulásban, a hősi áldozatvállalásban és emberi nagyságunk megőrzésében kereshetjük.

Dsida Jenő „*tavaszi ujjongással*” ezért veti bele magát a természetbe. Vidám, lüktető ritmusú időmértékes verse az élet diadalát zengi, örökös győzelmét a halál fölött; a teremtett világ megbonthatatlan egységét, örökös harmóniáját.

„Újra születtünk
Zöld lobogóval
Lepkefogóval
Táncra megint!
Csókot a földnek,
Csókot a fának,
Csókot a rügynek,
Mert a hatalmas
Égi Jövendő
Hírnöke mind.”

(Tavaszi ujjongás)

A tavasz az életet és az örömujjongást hozza el közénk, de a téli természet halála is lehet fenséges, gyönyörű, felemelő (*Szép halál*). A *Csendes áldozat* hatalmas, büszke faóriása pedig az erkölcsi értékek felvállalása mellett tesz hitet. Ez a fa ugyanis az élet teljességét hivatott megélni; óriási, szép, erős és uralkodásra teremtett. Sűrű lombkoronájával a meseországot akarja betakarni, lombjai között az erdő madarai bújnak meg, és vég nélkül énekelnek. S ekkor érkezik oda egy lobogóhajú kicsi tündér, – aki talán egy szőke kislány lehetett – s kérésére a fa csendes áldozattá válik;

„végigterül **boldog-ájultan** a víz fölött,
hogy a két kicsi láb folytathassa útját.”

(Csendes áldozat)

Ekkor derül ki igazából, hogy a fa hatalma, ereje, büszkesége nem fizikai természetű. Nem a mások feletti uralmat jelenti, hanem éppen ellenkezőleg: nagysága abban áll, hogy szolgálni tud, s áldozattá tud válni másokért, ha éppen szükség van rá.

Az elmúlás kézzelfogható közelsége már ebben a korai időszakban is misztikussá fokozza a költő életszeretét, s arra készíti, hogy titkos kapcsolatot keressen a túlvilággal. Úgy véli, csupán röpke percekre szökkent le egy távoli csodálatos világból, ki tudja miért, ha egyszer nem ide tartozik. Ezen érzete azonban nem a zseni öntudatából fakad, hanem annak az ösztönösen kereső embernek a bizonytalanságából, aki sehogysem találja helyét és feladatát (*Titok*). Valójában ugyanis fönt sétálgat az egekben, kis testvérével és kicsi kutyájával, zöld erdők és csobogó patakok között. Ebben a távoli országban béke honol, a teremtmények csodálatos egységet élhetnek meg, „piros örömmel vár minket a messzeségek messzesége.” (*Kezemben tartom szívedet*)

A ciklus darabjai részint rímtelen szabadversek, amelyekben a magasztos hangnem egész természetesen él együtt a hétköznapi beszéd kifejezéseivel; a messzeségből egy pillanat alatt a mindennapok világába térhetünk vissza. Máshelyütt könnyed rímekkel játszadozik a költő, versei – Pakocs Károly megítélése szerint – egész jó ritmusúak.

A fiatal Dsida időnként egészen nyilvánvalóan idézi nagy elődeit. A *Panaszos békés nóta* például címében Kosztolányi *Boldog szomorú dalára* utal, bár ebben az esetben azért nem egyértelmű, hogy tudatos-e ez az összekapcsolás, vagy csupán a véletlen műve. A végkicsengés mindenestre hasonló: Kosztolányi verse sokkal inkább szomorú, mint boldog, hiszen az anyagi javak birtoklása lelki kiüresedéssel párosul; Dsida műve pedig hasonlóan panaszos; a halál biztos tudatába való belenyugvás is inkább keserű, mint békés. Teljesen egyértelmű azonban az *Új Loreley-vers* üzenete. Dsida itt Heinét idézi: a német romantikus költő aranyhajú leánykája, a Loreley, oly gyönyörűen énekel, hogy a kis ladikban evező hajós nem tud szabadulni tőle; csak azt a szépséget bámulja fönn a sziklán, zátonyra fut, s a mélységbe sodorja az ár. Dsida most úgy érzi, éltének ladikja eleve a zátony felé tart, esztelen hite, vágya és várakozása pusztán tünékeny képzelet. Heine hajósának megadatott, hogy pusztulását legalább pillanatnyi gyönyör kísérje, Dsida számára még ez a múltó élvezet is illúzióknak bizonyul. Heine népszerű művét a költő eredetiben lefordította, majd önállóan is feldolgozta.

„A hajósnak a kis ladikban
szíve fáj, majd meghasad,
nem le, hol a zátony a szirt van
felnéz, fel a csúcsra csak!

Végül a ladikot s ladikost a
mélységbe sodorja az ár
S hogy ez így lett, ő okozta
dalával, a Loreley”

(Heine :Loreley
Szabó Lőrinc fordítása)

„A hajós szívét fogja,
mit fájdalom facsart,
csak néz, néz a magasba–
Csattan a sziklapart.

Csónakát hideg hullám
nyeli a mélybe le.–
Szép Loreley a gyilkos
és bűvös éneke.”

(Heine: Loreley
Dsida Jenő fordítása)

„Régi végzettel úgy halok meg,
két karomat kitártan
reszketve dalban és mámorban!
... és vártam, egyre vártam.

Csend volt. Az alkony estbe hullott,
mint éltem merész titka.
Loreley csak egy szép hazugság,
mert üres volt a szikla.”

(Dsida Jenő: Az új Loreley-vers)

Dsida Jenő ifjúkori költeményeiben sokszor saját, későbbi nagy verseinek kidolgozását próbálgatja. A *Vonaton éjjel* az „életvonat” metaforájának segítségével vall a sötétbenlét tragikumáról. Az utazás jelképes értéke s az embert körülvevő közönyös alakok (aszszony, férfi, leány) a nagycsütörtöki témát előlegezik. Hasonlóképpen elmondható ez a *Mint a bolond csillag* és a *Messze látok* című alkotásokról, ahol a művész mintegy messiás-szerű megváltóként tűnik fel. Sorsa a krisztusi áldozatvállalás, a jelképes értelmű keresztthalál, s eközben a tanítványok részvételen tábora veszi körül (alszanak vagy csevegésnek).

Való igaz tehát, hogy az induló költő sokat örökölt általa is tisztelt elődeitől, és az is kétségtelen, hogy első ciklusában még csak próbálgatja későbbi nagy témáit. Ifjúkori versciklusa – hangulatát tekintve – mintha egész életművének, világlátásának rövid kivonata lenne: szenvedéssel és életörömmel, sírással és nevetéssel egyaránt szembesít. Ennek ellenére úgy vélem, hogy már ezek a költemények sem csupán epigonok, hanem önálló alkotások, nem pózolások, nem formatervezgetések, hanem egy kialakult költői világkép kezdeti, ha nem is a legművészebb megjelenítői. A kamasz angyal megérkezett...



Portré 1923-ból

Leselkedő magány

„csak a kegyetlen élmény elegendő,
mely ösztönünk fájó mélyébe vés,
hogyan valónkat a megismerés láza
szentté hevítse, s emberré alázza.”

(Tükör előtt)

Dsida Jenő első önálló verseskötete 1928-ban jelent meg LESELKEDŐ MAGÁNY címmel. (Az itt közölt műveket kiegészíthetik a RETTENETES VIRÁGÉNEK című ciklus első versei, valamint az a tizennégy alkotás amelyeket 1929-ben közölt Dsida az Erdélyi Helikonban, méghozzá Fodor Jenő és Zólyomi László álneveken.) A költő életművét elemző, rövid kritikák nem szentelnek túl nagy figyelmet ennek az első kötetnek. Darabjait általában a későbbi versek kevésbé kiérlelt előzményeiként kezelik, s ezért legfeljebb néhány mondatot szánnak rájuk. Ezek a versek a magam szubjektív megítélése szerint sem tartoznak a legjobb, legsikerültebb Dsida-költemények közé, egy szempontból azonban mindenképpen egyediek: sivár, kietlen és érzéketlen világot jelenít meg bennük a későbbi bohó, kedves, víg keresztény. A még mindig csupán huszonegy éves ifjú ekkor érzi igazán állandóan leelkedő-fenyegető magányosságát, s szinte elmerül ebbe az üres szomorúságba, egész belefeledkezik bánatába. Búskomorságát részint az élet sohasem feledhető múltkonysága okozza.

„Hajdanta nem volt több nekem a vég
könnyekben ázó gyászromantikánál,”

(Tükör előtt)

Az idézett kötet verseit valóban a könnyekben ázó gyászromantika ihlethette. Egy csöndes, kiábrándult, a rideg világgal szemben tehetetlen ifjú vallomásai ezek, melyeket akár „divatos, fiatalos szenvelgéseknek” is tekinthetnénk.

Formailag Dsida sok tekintetben szakít a nyugatos hagyományokkal, és inkább az avantgárd irányzathoz közeledik. Ezzel az újfajta eszmeáramlattal Kolozsváron került kapcsolatba, nagy mestere, Kuncz Aladár közvetítette számára. Kuncz Aladárral még ti-

zenkilenc éves korában találkozhatott az ELLENZÉK irodalmi mellékletének szerkesztőségében. Áprily Lajos visszaemlékezései szerint mosolyogtató gyermeki elfogódottsággal állított be, amin nem is lehet csodálkozni, hiszen olyan irodalmi tekintéllyel ismerkedhetett meg, „akinek elismerései és biztató szavai nagy barátjának korai haláláig kísérték fejlődésében” (*Pomogáts: Költő Nagycsütörtökön*).

A LESELKEDŐ MAGÁNY alkotásai többségükben expresszionista szabadversek, withmani hagyományokra támaszkodó, zaklatott, töredezett költemények. Dsida elsősorban saját belső élményét akarja kifejezni, a külvilágra csak annyiban ügyel, amennyiben az valamiféle lelki folyamatot idéz elő benne. Célja nem a valóság ábrázolása, hanem az emberiség és az egyén bensejében zajló válság megjelenítése, érzések, indulatok kifejezése. Ennek érdekében sokszor merész szóképeket és képzettársításokat eszközöl, fogalmilag távoli jelentéseket társít egymással (pl.: halott mennyasszony mosolya, ... a halottak nevetése, ... röhejes dalba lobbant lángos örület, ... púpos, ijedt kérdőjelek, ... gyilkos szemek beteg fénye, ... hazugság-erdők, ... kifacsart gondolatok...). A költemények szóhasználatára olykor a köznyelvhez, stílusuk és szerkezetük pedig sokszor a prózához közelít. Időnként töredezett monológok, indulatszavak, felkiáltások tagolják őket. (Milyen egyedül leszek! ... Jaj be keserves az őszi sétány! ... Miserere! Miserere! Miserere!) Az *Itt feledtek* című vers magánbeszéde például a pusztába kiáltott szó klasszikus példája:

„– Emberek halló emberek!
Idegyertek, itt állok a kertben
ember vagyok, kétkezű, kétlábú mint ti!,
pirosszívű, vonagló életű,
azonfelül költő, aki szépeket akar írni
s felétek tárja karjait.”

(Itt feledtek)

Máshelyütt a szimbolista-impreszionista hagyományokat viszi tovább Dsida. A „titkok titka”, „az ősi Semmi”, „az új Semmi” vagy a „Bábel tornya” egy-egy költemény központi szervezőelemévé emelkedik, valamit sejtet, de semmi bizonyosat nem tudat. A versek egy része kifejezetten és célzottan megfejthetetlen, a valóságról alkotott benyomások, látomások sokaságára épül (pl.: *A láthatatlan ember, Homlokom mögött, Behunytt szememen át*).

Dsida Jenő továbbra is kínzóan és félelmetesnek találja a bizonytalanságot, ugyanakkor egyre erőteljesebb bizonyosságot kap afelől, hogy sohasem fog megszabadulni

tőle. „A titkok titka” motívum ihlette *Túl a formán* című, köznyelvhez közelítő, rímmentelen szabadversét. Úgy véli, az embernek nem adatott meg a lényeglátás képessége, csupán a dolgok felszínét érzékeli, az igazi való azonban a mélyben lapul.

„Túl minden jelzõn és rendeltetésen
meglapul a dolgok lelke,
a kérlelhetetlen, bronzsõtét
egyetlen lényeg
s valami igazság hömpölyög
a folyók fenekén.”

(Túl a formán)

Ezek a rövid prózavershez közelítõ sorok valójában a **platóni ideatant** fogalmazzák újra, amely Dsida Jenõ költészetének egyik legfõbb gondolati forrása lett. A költõ meg van gyõzõdve arról, hogy a dolgok valójában többek önmaguknál, s mi csupán egy kis tökéletlen szeletét érzékelhetjük a tökéletes igazinak. A ház nem csupán ház, a virág sem pusztán virág, az Isten sem az, aminek hívjuk. (Valójában istenfogalmunk a leghomályosabb, a Teremtõ ködbe burkolódzik, és kilétérõl csupán csak nagyon-nagyon távoli megérzéseink lehetnek. Világunk a titkok titka, de a legnagyobb titok Ő maga.) „Nevükön szeretném nevezni õket –” panaszolja a költõ, de szavuk bizonytalan, karjuk láthatatlan, a valóságot ember fel nem érheti. „Jelképek erdején át visz az ember útja” – írja Baudlaire a *Kapcsolatokban*. Valami „titkos, mély egység” tengerén hajózunk – vallják a szimbolizmus költõi. A világ igazi valójában egyszerű szavakkal meg nem ragadható. A megismerés lázában égve rádöbbenünk emberi mivoltunk megalázottságára. Ez a probléma Dsida Jenõ életének örökké visszatérõ, folytonosan nyugtalanító, megválaszolhatatlan kérdése marad.

Ebben a korai idõszakban Dsida még nem rendelkezik kiérlelt istenfogalommal, a túlvilágról – mint láttuk – csupán elmosódott képet alkotott, ezért Krisztusa is csak elvétve jelenik meg verseiben. Ez a Krisztus viszont még nem az embert megváltó, közvetlen jóbarát; keresztje fekete és borzalmas (*Apokalipszis*), õ maga esendõ és kicsiny, s a pogány istenek árnyékában, az országút mellett sír a kereszten (*Behunytt szemem át*). Talán ez magyarázhatja azt a reménytelen lélekállapotot, amelyet a kötet versei közvetítenek. A fiatal Dsida istenhite gyenge még ahhoz, hogy belekapaszkodjon. Önmagát csupán az Isten könyvébe írott parányi betûként tartja számon (*Itt a helyem*), az emberek közösségérõl festett képe még kegyetlenebb: számandó, mulandó, sivár, részvétlen lények szedett-vedett társaságaként ábrázolja õket (*Õsz a sétatéren, Nincs többé ember, Az emberek, A láthatatlan ember, Itt feledtek*). Valamiképpen mindenki érzi, hogy elvesztette értékeit.

„Valahol valami eltörött,
valahol valami nincsen rendjén.”

(Valami eltörött)

Ebben a világban az egyén sorsa szinte törvényszerű: egyedüllét, kínzó magány vár mindenkire, hiszen még „az Isten is megfázna közöttünk” (*A kietlenség verse*). Az elhagyatottság egyre elviselhetetlenebb, és segélyért kiált (*Itt feledtek*), feloldására azonban nincs lehetőség. A költő mellől eltűntek a társak, egyedül maradt a Földön. Emberré aláztatott... (Nincs többé ember, *Ősz a sétatéren*).

A kötet verseit többnyire az értékvesztettség, a lassú hervadás hangulata jellemzi. Az egyébként pozitív értékek is elvesztik igazi jelentőségüket. A *Siralom* című versben pl. unatkozó emberek készítik a karácsonyfát, és sovány papok ostorozzák a zokogó, könnyörgő, „bűnös” népet. Bábel tornya a zűrzavar és a meg nem értettség szimbólumává lesz (*Mélyre ások*), az esdő várakozások és a forró imák ócska haszontalanságokká válnak (*Hideg téli est*), miközben „a pokol különös lángjai lobognak”, s hiába futunk a visszavagyott multunk után (*Circumdederunt me...*). Még a nagy természetben sem lelhetünk megnyugvást, teremtményei ugyanúgy magányukat panaszolják a Teremtő dicsérete helyett (*A törpefenyő jaja*). Mindaz, amit látunk, hallunk, tapasztalunk, egy rohanó, őrült világ apokalipszise. Az érzékelhető valóságban sem bízhatunk („templomok, házak nincsenek”), s az értékek pusztá illúzióknak bizonyulnak („az anyában sem mosolyog”, ... „keringő, szédült zuhanás van a szívem helyén”, ... „két kitárt kart mereszt, egy hívogató, fekete, borzalmas kereszt” ...). Kacagni csak a hitetlenek, a részegek és a holtak tudnak (*Apokalipszis*) Néhol pedig Dsida ugyanazt a megfoghatatlan, rémisztően titokzatos erőt sejti megjelenni a világban, amit Ady Endre is oly sokszor megérezett... (*Sötét szobor a város felett*). A sötét szobor az elkövetkezendő rettenet szimbólumává emelkedik, amit azonban az utca kacagó, balga embere nem vesz észre.

A költő magánya, meg nem értettsége nem tompítja, de fokozza örökös küldetéstudatát, mely szerint krisztusi elkötelezettséggel kell részt vennie a megváltás művében, vállalnia kell az isteni sorsot, az elhagyatottságot, a jelképes halált. Ez a gondolat folyamatosan érleli meg a nagycsütörtöki témát, amely lassan, fokozatosan, de korán sem minden előzmény nélkül áll össze teljes egészé. A magányosan, észrevétlenül, *drótok között* meghaló lírai hős, az Olajfák hegyén könnytelenül üldögélő alak (*Drótok között, Nocturno*), az unos-untalan várakozás „a pályaudvaron” (*Siralom*) mind arra utalnak, hogy a költő hosszú belső folyamat eredményeként jutott el a kocsárdi váróterembe, s élte át a megváltóval való teljes és tökéletes azonosulást. Sorsával bátran szembenéz, az értéktelen világban is az értékek jogát hirdeti. Korai költészete nem más, mint egy

„elnyújtott, fájó, végtelen kiáltás
a boldogság után.”

(Olvadó jégvirág)

Az emberi szenvedéssel való azonosulás, a megváltásnak és megváltottságnak vágya szólal meg a *Hammelni legenda nyomán*. Dsida Jenő megidézi a hammelni furulyást, ki varázslatos égi hangszerével kivezette a patkányokat a városból, megszabadítván népét a veszedelemtől. Jelen világunkat gond-patkányok, bűn-patkányok, betegség és halál-patkányok uralják. A költő „hammelni messiásként” veszi hátára az emberiség nyomorát, hogy az megszabadulván terheitől, ujjonghasson és énekelhessen, mindörökké.

Jók vagytok ti

Dsida Jenő különleges elrendeltetés-érzete a későbbi években tovább fokozódik. A LESELKEDŐ MAGÁNY verseit követően több önálló költeménye születik, amelyeket Szemlér Ferenc rendezett ciklusba RETTENETES VIRÁGÉNEK címmel. Ezzel a ciklussal, ezekkel az alkotásokkal a költő végképp letette voksát a szánalmas, szenvedő, de mégis jó, nemes emberek mellett, s minden erejét az ő váltságukra szentelné (ha tudná). Dsida Jenő egész életében saját végességével, saját gyengeségével és tehetetlenségével kényszerült szembenézni, s ez a tény különös képességet kölcsönzött számára: Isten képmását akarta és tudta látni minden szenvedőben. *Csonka koldusának* kiszolgáltatottságában is megőrzött derűje ébreszti rá az emberiség örökké élő, feloldhatatlan ellentmondására:

„hogy milyen **nagy**
és **dicsőséges** a **nyomorult** ember”

(Csonka koldus)

Ez a felismerés **sorsdöntő fordulathoz** juttatja el a költőt. Ettől kezdve óriási egészsként szemléli az emberi világot a maga végletes kontrasztjaival: irtóztos bűneivel és ragyogó dicsőségével. Ráeszmél, hogy ő maga is része ennek a sokszor áldott és átkozott, teljes, nagy közösségnek; lehetetlen lenne megtagadnia (*A gyávaság szonettje*). Idegensége, szorongató-őrjítő magánya föl nem oldódik, ez az érzés azonban már nem fásult kesergésre, hanem égő tennivágyásra ösztönzi. Megvilágosodását különös „pálfordulása” követi; az emberiség vétkeit már nem borzasztó és iszonytató tényekként, hanem szánalmas, keserves valóságként szemléli. Minden erejével arra törekszik, hogy a legnagyobb fertő aljáról is felszínre hozhassa a tisztát, a szépet, a nemeset, a jót. Ez a törekvés ihlette megdöbbentő, sokakat talán szándékosan megbotránkoztató sorait:

„Ó be tudnék szavak nélkül
beszélni rólatok!
Ha én mutathatnám meg az Istenségnek
rettentő sikoltással
minden nyomorúságotokat!
Vagy legalább hozzátok szólhatnék
egyszerű vigasztalással, cifrázatlan
feltörésével a lélek erejének!
Mert én tudom, hogy jók vagytok ti,
**házasságtörők, csaló bankárok,
többszörös gyilkosok, hazug szónokok
és gyűlölködő katonák,**
jók vagytok ti, szeretitek az édesanyátokat,
és sírni tudtok az eltaposott virágért.
Tudnátok élni szépen,
derűs alázattal
összefogódzva az embernek teremtett
gyönyörű földön, mert jók vagytok ti,
.....

(Jók vagytok ti)

A huszonkét éves Dsida ifjúkori divatos búskomorságából éledezve immáron felismeri, hogy a visszataszító világ borzalmi a szenvedésből erednek, s ezért krisztusi elkötelezettséget érez ahhoz, hogy megszólítsa a bűnösöket. Ezen a ponton teszi magáévá azt a meggyőződést, amely később beépül egész személyiségébe: nincs gonosz ember a földön, csak jó, áldott és szerető; a bűnök nem belső énünkben lakoznak, hanem sorsunkból következnek. Az emberiségnek nem vadul ostromozó prófétákra, de fanatikus, csavargó-bolyongó megváltókra lenne szüksége, akik „szakadt ruhájukat és porlepte bocskorukat hívják bizonyságul a szeretet nagy igazsága mellé” (Menni *kellene házról házra*). Megdöbbenő, hogy pontosan a házról házra járó csonka koldus teljesíti ezt a küldetést, viszi tovább a próféciát.

A költő valódi hitét is ezek az évek érlelik meg igazán. A már korábban megfogalmazott „**platon** **ideaelmélete**” misztikus tartalommal telítődik. Mind a mögött, ami érzékelhető, szép és nemes, Dsida Jenő egy magasabbrendű tökéletességet vél felfedezni, a „rejtett igazit”. Minden, ami látható, tapintható, észlelhető, a nagy valódinak árnyéka csupán. S ez most már nem pusztán filozófiai mondanivaló, hanem életcél, életutat és életigenlést is jelent. A titok már nem kínzó többé, hanem **nyilvánvaló igazet** amely magában hordoz számos kellemes, izgató kérdést és töprengést.

„Ha kedvesem hófehér vállára nézek,
ha mélységes barna szeméibe nézek,
remegve dobom felé a kérdést:
Milyen lehet a Gyönyörű
kinek árnyéka vagy?”

(A rejtett igazi)

A kedves, víg keresztény megérkezett, s énekelni akar a világnak. Dsida Jenő önmagában fedezett fel egy új világot, amelyet kikiáltani vágyik mindenkinek (*Ének az egész világnak*). A költő minden ízében azonosul csodás felfedezésével, ettől kezdve számára minden teremtett titokzatos egységet alkot. Prózaverse – *Ének az egész világnak* – büszkén hirdeti: nem állunk önállóan, egymagukban – mindannyian egy **nagy egésznek** részei vagyunk. A megtalált hit életcél és bizonyosság hatására Dsida kesergése mámoros életörömmé változik.

„Testvérek, szerelmese vagyok a világnak, amelyből vétettem, s amelybe visszatérek: ájultan élek, mint a fán a kérgek alatt a barnafényű féreg. A föld aranymámorba pólyál, mint jó anyám fehér keze s a holsugarú, szende holdnál kristályos lesz e kék zene.” (*Ének az egész világnak*)

„S, ha néha visszajár szavamba kísérteni a régi szomorúság, ne hallgassatok rám!” – üzeni, s ezzel az üzenettel megváltó útjára indul. Éneke késői bukolikus ujjongásait idézi, kínzó kétségei elől a természetnél és a rejtett igazinál talál menekvést. Kegyetlen élményei nyomán emberré alázott, de saját korlátainak felismerése szentté hevítette, zarándokká s hívő kereszténnyé formálta.

Nagycsütörtök

„Ezentúl immár célja van, hogy élj!
Hirdesd testvéreidnek messzehangzó
igével, hogy csak az marad alul
aki önmagát elejti és lehull.”

(Tükör előtt)

Dsida Jenő második verseskötete 1933-ban jelent meg. Avantgárd kultusza tovatűnt, művei klasszicizáltak, esetenként rímesekek és időmértékesek. A kötet alkotásai a kötött versek irányába mutatnak, megszerkesztésük gyakorlott formaművészre vall. Az erdélyi költő pedig immáron érett felnőttkorba lépett, hivatást választott és vállalt, az emberiség prófétája lett.

Régi szomorúsága kétségtelenül visszajár kísérteni; betegsége erősödik, s egyre gyakrabban kell szembenéznie az elmúlás realitásával. A TÜKÖR ELŐTTBEN megörökít egy jelenetet, amely évek múltán is emlékezetes maradt számára: egyik barátjának szenvedését és halálát kellett végigélnie. Az esemény kapcsán ismét rádöbben saját életének végességére, végzetes betegségének kézzelfogható közelségére, s megrázóan szemlélteti azt a lelki folyamatot, amelynek során az egykori „könnyekben ázó gyászromantika” velünk élő, kísértő valósággá válik. Dsida Jenő ebben az időben veszti el nagy mesterét, Kuncz Aladárt, (talán róla szól az előbbi jelenet?) s ifjúkori szerelmét, a számunkra ismeretlen Ilonkát is. Kettőjük emlékére íródott LÉGY MÁR LEGENDA címmel a NAGYCSÜTÖRTÖK első ciklusa.

Kuncz Aladár halála után *Immáron 53 napja* lehajtott fővel jár tanítványa az utakon. A költeményben Dsida Jenő álmái és vágyai a valóság visszataszító tényeivel szembesülnek, piros arcú, vidám barátja helyett a hallgatag, dermedt, kinyújtott testet láthatja csupán. Gondtalan gyermeksége éppúgy tovaszállott, s marad az örökké megfejtethetlen kérdés:

„Mi az a pernyi végzetes titok,
lényegtelen, parányi változás,
ami miatt a régóta megszokott
kedves dolgok, nem térnek vissza többé?”

(Immáron 53 napja)

A kis Ilonkát egészen másképp őrizte meg a költő emlékezete. Önéletrajzi művében gyermekkori szerelmeként mutatja be őt, kedves, kamasz kenyeres-pajtásként, kivel gólyára vadászott a prérin, miközben hirtelen és váratlanul elcsattant az első csók. Gyermekkori élményéből nagyszabású romantikus képet alkotott önmagának. Emlékezete a régi Ilonkát őrizte meg oly elevenen, ahogyan akkor látta, s áldást mond halódó porára. Eközben az ifjúkor emlékeibe egy felnőttkori szerelem képei vegyülnek (*Tükör előtt*). Az Ilonkához íródott szerenád (*Szerenád Ilonkához*) műfaji szempontból dálnak tekintjük, bár a lírai előadásmód epikus-önéletrajzi elemekkel keveredik (vágyteli csók, lágy ölelés, szeráf-nevetés). Valójában nem is az első szerelem élményét igyekszik versbe foglalni Dsida, hanem annak „tünékeny”, de mégis eszményített emlékét. A tünékenységre különös hangsúlyt helyez, hiszen nemcsak Ilonka távozott el e földi világból, hanem a költő emlékei is elhomályosultak, többnyire egybemosódtak a jelen mozzanataival. A muzsikáló szerenád búcsúdalként hangzik el, ezért központi eleme a **zene**. Dsida Jenő előszeregettel él az zenei hatást fokozó költői eszközökkel. (Pl. tiszta **rímek**: hant-alant; temetőn-nevetőn... **alliterációk**: lelkekre libegve lehajlik, zsonganak a zsenge füvek, lengő, lila láng vezetett, szólít szomorú nevemen, nyüzsögve nyirokteli mélyből ... hangutánzó **szavak**: zeng, zúg, bűg, zümmög, zsong, csobog, locsog, csacsog... **hangfestő szavak**: imbolgyog, suhan stb.)

A költő azonban jól tudja, hogy nem időzhet soká e két kedves halott emlékénel, hiszen:

„– az élet fut merészül
nem torpanhat meg nálatok, ki él.”

(Tükör előtt)

A halottak a fellegekben járnak és az édes „Léthe” vizét isszák. A keserűségbe egy cseppnyi melankólikus önvigasztalás vegyül, hiszen az elmúlás egyúttal út az üdvözülés felé. A *Purgatórium* vándorlelke máris megtalálta az örök békét.

„Megy, megy, vándorol. Mosolyog mindig.
Csendül a vén kövezet.
Csak egy út van innen a völgyből
és az a mennybe vezet.”

(Purgatórium)

Dsida Jenő tehát elbúcsúzik a halottaktól, de a szépséget az élők között sem találja. Kopott hiteket, koldusokat és betegeket lát csupán (*Harum dierum carmina*, *Tóparti könyörgés*). Egyik nagy műve, a *Kettétört óda a szerelemhez* egyetlen nagy lázadás az embertelenség, az erőszak és a háború ellen. „Hősök” napján a szerelemről, a családról, a gyermekekről elmélkedő költőt suhancok és menetelő katonák zaja riasztja föl. Mindez gyermekkori élményeit, háborúban elesett nagybátyját juttatja eszébe. Nászörömét és meg sem született gyermekét nincs hová menekítenie. Dsida Jenő egyértelműen üzen hadat mindenféle erőszaknak, és kikezdi a „hősök” megfellebbezhetetlennek látszó mítoszát.

Kérdéseire kétféle választ adhatunk. A PÁSZTORI TÁJAK REMETÉJE jóformán tétlenül szemléli a szomorú valóságot. Hangulata az antik pásztorköltemények bukolikus idilljével rokon, de a természet harmóniája nem hoz egyértelmű, megnyugtató választ. E rövid versciklus lírai énje csupán elszenvedi a körülötte lévő világot, zűrzavarai elől a remete-életbe vonul vissza, s búsan, melankólikus kesergéssel bámulja a pásztori tájat. A táj önmagában szép és békés, mégis valami végtelen szomorúságot hordoz, az egyszerű ember szomorúságát, aki gondterhelt lélekkel, magányosan tekint végig rajta. Dsida Jenő nem a valóságot ábrázolja, a természet képei sokkal inkább egy lelkiállapotot kívánnak megjeleníteni. A világban egyedül álló hős a természet magányába menekül.

Dsida Jenő mégsem ezt a megoldást választotta. A bánatos remete ruháját tisztogatja, s vándorbotot fog. Sorsa elől nem menekülhet, hóbertos-bolyongó megváltók közé kell állnia, a félelmében elhagyatott Krisztussal együtt kell hirdetnie az isteni ígét. A hitében megerősödött költő egyre erőteljesebben éli meg az Istenfiúval való azonosságot, egyre határozottabban követi azt az utat, amelynek eredményeként „a Messiással lesz egylényegű”, s lélekben szinte összeolvad Vele. A költői hivatás ilyesforma megfogalmazását hosszú ideje érleli magában. Korai verseiben (*Ébredés az alagútban*, *Vonaton éjjel*, *Nocturno*, *Siralom*) fokozatosan formálja jelképpé az utazás, a sötét éjjel és a várakozás motívumait. Témája közvetlen előzményeként „Krisztust játszik” *Nagycsütörtökön* című versében. A rövid kis költemény – amelyet a Rettenetes virágének című ciklusban adtak közre – egyszerű szerepvers. Költője egyes szám első személyben adja elő Krisztus drámáját: lelki vívódását a Getsemáni kertben, alvó tanítványai közönyét. S a költő – midőn verset írt a Messiásról –, önmaga is elérkezik a kocsárdi váróterembe. Dsida Jenő kiesik szerepéből, már nemcsak játszadozik a gondolattal, az elhagyatottság fájdalmait minden ízében átéli önmaga is. A lelki élmény kiérlelt valósággá vált, a nagycsütörtöki éjjel elérkezett:

„Nem volt csatlakozás. Hat óra késést jeleztek és a fullatag sötétben hat órát üldögéltem a kocsárdi váróteremben nagycsütörtökön. Testem törött volt és nehéz a lelkem, mint ki sötétben titkos útnak indult, végzetes földön csillagok szavára, sors elől szökve, mégis szembe sorssal s finom ideggel érzi messziről nyomán lopodzó ellenségeit. Az ablakon túl mozdonyok zörögtek, a sűrű füst, mint roppant denevérszárny legyintett arcul. Tompa borzalom fogott el, mély állati félelem. Körülnéztem: szerettem volna néhány szót váltani jó, meghitt emberekkel, de nyirkos éj volt és hideg sötét volt, Péter aludt, János aludt, Jakab aludt, Máté aludt, és mind aludtak... Kövér cseppek indultak homlokomról, s végigcsurogtak gyűrött arcomon.”

(Nagycsütörtök)

Dsida Jenő mítoszi magaslatokba emeli saját sorsát, saját hivatását. Alapvetően két helyszínen mozog; a kocsárdi váróteremből egészen magától értetődő természetességgel érkezik meg az Olajfák hegyére és vissza. A várakozás kegyetlen órái alatt Krisztus gyötrelmeit ismeri föl. Azt a költőt, aki nem tud hinni a távoli magasságokban lebegő, fenyegető-parancsoló istenekben a **Megváltó emberi mivolta ragadja magával**, azzal a Jézussal azonosul, aki bensejében hordozza a mi érzéseinket és szenvedéseinket. Az emberarcú Krisztust pedig elsősorban a Getsemáni kertben kereshetjük...

A költeményt egy meglehetősen hétköznapi szituáció ihlette: Dsida Jenő hosszú ideig várakozik a vonatra éjszaka, miközben körülötte idegen emberek alszanak. A „fullatag sötét” már önmagában is nyomasztó, valamiképpen előre sejteti a halál sötétségét, a titkos végzetet. Azután a váróterem hirtelen eltűnik a szemünk elől, az Olajfák hegyévé változik. Ezen a ponton válik világossá, hogy valójában nem egy hétköznapi utazásról, hanem egy „titkos útról” van szó, melynek vége előre nem látható. Emberi sorsunk, hogy ezt az utat el nem kerülhetjük, s Dsida Jenő életének minden pillanatában rákényszerült arra, hogy érzékelje, átérezze ezt. A titkos útra a „csillagok szava” állítja rá az embert; egy fölötté álló erős hatalom, melynek akarata előtt a Messiás is meghajol. A Megváltó

belső drámája pontosan azért ragadja meg a költőt, mert nem isteni fölénnyel lép rá erre a rejtélyes ösvényre, hanem éppoly „nehéz lélekkel”, ahogyan ő indul el. „Halálosan szomorú a lelkem!” – mondja tanítványainak (Máté 26.36.). Az evangéliumok Krisztusa szabadulni szeretne szenvedésétől, de végül vállalja azt. „Atyám, ha lehetséges, kerüljön el ez a kehely, de ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint Te” (Máté 26.30-40.). A „sors elől szökve, **mégis** szembe a sorssal” kifejezés erre a Krisztusra utal. Dsida Jenő teljes valóságában hordozza a megváltók szenvedéseit. Az éjszakai váróterem sötét magányában újból előtörő halálfélelmével kell együtt élnie, **mégis** megküzd feladatával e „végzetes földön”. Már maga a jelző is az élet végességére utal, de öneki a végtelen csillagok üzenetét kell hirdetnie, a szavakkal ki nem fejezhető teljességet kell versbe szednie. A megváltók sorsa itt e földön nem csupán e súlyos ellentmondás; lopakodó ellenségek csapata követi őket mindenütt. (A fáklyákkal titkos úton érkező Júdással egyébként már a korábbi szerepversben is találkoztunk.)

Újabb síkváltással megint a kocsárdi pályaudvarra érkezünk meg. A nyomasztó szituáció újraéleszti Dsida rettegéseit, másodszor is borzalom járja át, kétszer is félelem és hivatástudat között őrlődik, csakúgy mint az Emberfia nagycsütörtökön. Az éjszaka sötéte tovább fokozódik, s a megváltás tragikumája is beteljesedik: a sorsával szembenező embert és Istent pontosan azok hagyják magára belső kínjaival, akikért az életét feláldozni készül. Az „aludt, ... aludt, ... aludt” ismételtetése és a „mind aludtak” kijelentés a teljes emberiségre utal. Lukács evangéliumában Jézus lelki gyötrődése közben verejtékezni kezd, s a vércseppek a földre hullanak. Dsida Jenő a dráma minden mozzanatával közöséget vállal, így az Emberfiú rettegésének és elhagyatott magányának látható jeleit is magán viseli („kövér cseppek indultak homlokomról...”).

Nem elég tudomásul venni a megváltás misztériumát, **részt kell vállalnunk ebből a műből**, fel kell ismernünk az áldozat értelmét és nagyságát.

Dsida Jenő egész keresztény költészetével egyfajta rideg mítoszt igyekszik lerombolni. Az ő istene nem az Ószövetség félelmetes, bosszúálló ura, aki misztikus magasságban lebeg a világ fölött. Ugyanakkor tagadja a templomok Krisztusát is, ha aranykeretből, glóriával felékesítve néz le reánk, s ha előtte a hitvány, kicsiny emberek szánamegannyan térdepelnek. A parancsok, a dogmák s a szabályok világát idegennek és részvétlennek érzi. Az ő istene közöttünk él. Dsida Jenő nem tud hinni másban, csak a szakadt, bolyongó, szánamegannyan csavargóban, **az emberré lett Megváltóban**, akivel közvetlen, személyes kapcsolatot keres és talál.

„Én sok éjszaka láttalak már hallgattalak is
számtalanszor, én tudom, hogy Te egyszerű
voltál, **szürke, fáradt, és hozzánk hasonló.**”

(Krisztus)

Dsida istene előtt nem kell térdepelni, ő maga térdel le az emberiség előtt. A költő már-már eretnek módon kezdi ki a „dicsőséges”, az „örökké magasztalt” Mennyek Urának mítoszát, s Krisztusát gondokkal küszködő, kétségek között hányódó, elesett koldusként képzei el. Csakis ezzel a Jézussal tudott egygő válni nagycsütörtökön. A megdicsőült Megváltót nem ismeri...

„Álmatlanul csavarogtad a számkivetettek
útját, a nyomor, az éhség siralomvölgyeit.

.....

.....**Megtépett és színehagyott
ruhádön vastagon ült a nagy út pora,**
sovány, széltől, naptól cserzett arcodon
bronzvörösre gyúlt a sárgaság, s két
parázsló szemedből sisteregve hullottak
borzas szakálladra az **Isten könnyei –**”

(Krisztus)

Dsida Jenő kereszténysége nem az Isten hangos és látványos dicsőítését jelenti, hanem egy kemény etikai magatartást és hitvallást. Krisztusa megtéveszthetetlenül hasonlít a szeretet rongyos szószólójához, aki „**szakadozott ruháját és porlepte bocskorát**” hívja igazsága bizonyosságául, miközben **félig sírva, rekedten** hirdeti az ígét (*Menni kellene házról, házra*). A próféta-költő felebarátai között él, nekik prédikál. Nemcsak ő maga azonosul a Megváltóval, embertársait is azonosítja Vele. Nem hősookról és héroszokról versel, hanem peremre szorult, megvetett, egyszerű emberekről (*Csonka koldus, Az utcaseprő, Öreg postás a város szélén.*). A zsíros, barázdás arcú, torzonborz, pálinkagőzös utcaseprőt megdöbbenő bátorsággal állítja párhuzamba a felmagasztalt Krisztussal.

„... Őt látom most, a mennyeit
benned, ó rongyos utcaseprő,
ki sepred a föld szennyeit,
ki világ bűnét elveszed,
és jó vagy minden emberekhez...
Testvér, ha üdvösségre jutsz,
rólam el ne feledkezz!”

(Az utcaseprő)

Az utolsó két sor Lukács evangéliumát idézi: a jobb lator szavai ezek, amelyeket az áldozati Bárányhoz, a haldokló Krisztushoz intézett. „Jézus emlékezzél meg rólam, amikor eljössz uralmaddal!” (*Lukács; 23.42.*)

A Dsida által alkotott Krisztus-kép PILINSZKY JÁNOS számára is mintául szolgált:

„Megrendítő az Isten arcán a változás, amikor lehajol értünk. Fönséges tartózkodása fölfoghatatlan drámába csap át, melynek kohójában a legsúlyosabb kérdések izzanak – a bűn, a szabad akarat, Isten mindenhatóságának, Jézus megtestesülésének és áldozatának titkai. E naptól fogva: Atyánk, áldozati bárány a neve. Egy közülünk. Sőt: aki a legelesettebbeket befogadja házába, Őt fogadja be. Így siet segítségére képzeletünknek, hogy ki-re gondoljunk, amikor rá gondolunk? Az éhezőre, a szomszédhozóra, a mezítelenre.” (*Pilinszky jegyzete. IN: Pomogáts: Költő Nagycsütörtökön. Vigilia 50. 1985/7*)

Ebből az élményből születnek az olyan mély, társadalmi mondanivalót hordozó költemények, mint az *Amundsen kortársa*, vagy a *Bútorok*. Ezeket a verseket a lecsúszott munkanélküliek millióiáról írta Dsida, s bennük az egyszerű embereket hőssé formálja, magasba emeli. (A kritikák egybehangzó állítása szerint Dsida Jenő nem tudta olyan költői erővel megjeleníteni a kisemberek hétköznapi drámáit, mint ahogyan pl. József Attila tette ezt. Mégis ezek a művek tették lehetővé, hogy alkotójukat valamiképpen az elmúlt rendszer is tolerálja.)

Dsida Jenő megtalálta hivatását, „ezentúl most már célja van, hogy éljen.” Elmúlt éveiben búskomoran kesergett a megváltoztathatatlan világ visszásságain, most azonban megváltóként vállalja azokat. Visszatalált az emberek közé (*Közöttük élek*). Emberi és erkölcsi tartással igyekszik túltenni magát a tragédiákon, ellentmondani a kétségbeesésnek, s ezáltal fölfedezni mindazt, ami az életben szép, értékes, és örökkévaló (*A föld és az ember megmarad. Interieur*).

Szerelmes ajándék

A NAGYCSÜTÖRTÖK című verseskötet ezen ciklusáról külön kell szólanunk, hiszen valamiképpen önmagában áll, önálló egységet képez. Dsida Jenő elsőként fűzi össze szerelmes költeményeit. A versek 1928–32-ben íródtak, valószínűleg KÓCSY BÖSKE ihletésére, aki 1928–31 között Dsida kedvese volt. Akad ugyanakkor olyan vélemény is, amely szerint Dsida szerelmes költeményeinek nincs is valódi címzettje, csupán a képzelet teremtette őket. Bár a kapcsolat létezését senki sem vitatja (hiszen a költő leveleiből is értesülhetünk róla), mégis többen úgy vélik, hogy inkább testvéri – baráti összetartozás volt, semmint valódi szerelem (*Lator, Gyászlila csipkeverés*).

A költői alkotások (és azok a levelek, amelyek ugyanezen időben keletkeztek) hangulatilag rendkívül változatosak, de szinte egytől egyig meghitt harmóniáról tanúskodnak. Maga a szerelem itt mesés, játékos öröm, amelyből hangsúlyozottan hiányzik minden za-

varra utaló motívum. Az ifjak a valóságtól elszigetelve, idilli tájon élik saját, külön lelki életüket, amelybe időnként könnyű testiség és pajkos csintalanság vegyül. „Igazi kicsorduló könnyes áhítatot érzek, mikor eszembe jutsz: ha itt lennél, csacsi-diákos tűzzel ugranék Neked, bíz isten, és úgy összeszaggatnám deréksontjaidat puszta szeretetből, hogy na” – írja a költő afeletti örömeiben, hogy minden vizsgáján sikeresen túljutott (*D. J. levelesládája 141 old.*).

Két ember kapcsolata azonban nem csupán felszabadult életöröm, hanem a mindennapos gondok előli menekvés, a csöndes visszavonulás lehetősége is. *Az Álmot adsz...* című költeményben Dsida Jenő ismét az Istenhez fordul, mégpedig saját, belső istenéhez. Nem a vallások tiltó, fenyegető, parancsoló urát hívja segítségül, hanem azt a túlvilági Lényt, aki a szerelmet az öröm forrásaként kínálta fel az embernek. A napi gondoktól elgyötört költő ágyba tér, istene pedig békés álmot bocsát reá.

„Akkor öledbe veszed becézve, lágyan,
eltévedt szeretőm kis szűzi testét ,
s mellém fekteted a habtisza ágyba.”

(Álmost adsz)

Dsida Jenő ezen verseit még nem az érzelmi és testi túlfűtöttség jellemzi, de gondolatvilágában a finom erotika már most is békésen megfér a mély és őszinte hittel. Sőt, ezek sokszor mintegy kiegészítik egymást. A költő istene nem valamiféle távoli magasságokban lebegő, elérhetetlen lény, éppen ellenkezőleg! Benne él minden kicsi pillanatban, részt vesz minden apró eseményben, megszenteli a tiszta, érzelmi és testi szerelmet is. Az istenhit, az érzelmek és az erotika Dsida Jenő világában mennyei összhang és harmónia szétválaszthatatlan alkotóelemei. Ezen hármas egység *Az újszülött* világrajjottekor is megjelenik.



Kócsy Böske

Karácsony szent ünnepén az újszülött béke születésének örvend a költő. A saját belső békéjének, kinek mosolygó anyja Böske lesz; ki testével vigyázza a gyermeket, hogy meg ne haljon.

„Karácsony este van, körül álljuk a bölcsőt. S megszületett piciny békém, alig piheg, ha meg nem szereted: meghal, vége lesz a karácsonynak – mindennek” (D. J. *levelesládája* 131. old.).

Azután hamarosan vége lett. Dsida Jenő édesanyja ugyanis hevesen ellenezte kettőjük kapcsolatát, lévén hogy a lány három évvel idősebb volt fiánál. A költő pedig – aki mindenekfölött tisztelte anyját – lemondott a házasság tervéről. Talán ezt a keserű elválást örökíti meg, az *Egy fecske átsuhan* című alkotás.

„Szélűzött felhők közt kisüt a hold.
Boldogságból torony emelkedik,
S már leomolt.
Egy búcsúzó fecske átsuhan
házunk füstje fölött.
Csak ennyi volt.”

(Egy fecske átsuhan)

Kerülöm a nevedet

„Lantunk nyögesztő, félmázsás teher, mely
úgy zeng, mint jégzajláskor a folyam.
S nem pengi ki a habzó, fürge csermely
ezüstkövek közt zizzenő neszt.
Pedig de szép a könnyű, halk beszéd.”

(Tükör előtt)

Dsida Jenő gondolatvilága, kereszténysége és érzelmi kapcsolatai elég világosan kirajzolódnak műveiből; nemzeti elkötelezettsége, magyarságtudata azonban sok helyütt rejtve marad. Pedig lehetetlen elfelejtenünk, hogy Dsida a kisebbség költője volt Erdélyben, méghozzá egy olyan korszakban, amikor a magyarság sorstragédiáját és a nemzeteket szembefordító ellentéteket talán még a mainál is élesebben lehetett érzékelni. Joggal várhatnánk tehát, hogy a korszak neves képviselője, aki ráadásul tömegekhez kíván szólni, a nemzeti ügy szolgálatába szegődve, harcos, megalkuvást nem ismerő személyiséggé emelkedjék.



Az Erdélyi Helyiöntről Hízelék marosvécsi
találkozójuk alkalmával szereltett felvétel

A marosvécsi találkozó résztvevői 1935-ben

Dsida Jenő azonban – látszólag – nem tette magáévá ezeket az eszméket. Költészetének középpontjában **az ember** áll, művészete **egyetemes**, versei nemzeti hovatarozástól függetlenül mindenkit megszólítanak. (Emiatt később védekeznie is kellett.) A költő sohasem feledte az erdélyi gondolatot, amelyre 1926 nyarán a marosvécsi kastélyban felekedött. Számára a kisebbségi öntudat megőrzése nem ellentétes a más nemzetek iránti toleranciával; e két érték **nem kizárja, hanem feltételezi egymást**.

Dsida Jenő tisztelte a magyarságot és a hazaszeretetet, ezért szoros kapcsolatot tartott fenn az új határokon belül élő írókkal és költőkkel. 1930-ban az erdélyi magyar főiskolás fiatalok levelet küldtek MÓRICZ ZSIGMONDNAK, és az aláírók között Dsida neve is szerepel. Móriczot ezidőben sok támadás érte, az erdélyi ifjúság azonban egy emberként állt mellé. Sok értéke közül a legfőbbet említik csupán; azt, hogy hamisíthatatlanul, **tőzsgyökeresen magyar**. Művészete szabadságot, tisztánlátást és megtisztulni akarást jelent: a **józan, becsületos, magyar jövő** reményét hordozza magában (*Dsida Jenő levelesládája 151.*).

Dsida Jenő hasonlóképpen becsülte JÓZSEF ATTILÁT is (akivel szintén levelezett), valamint ADY ENDRÉT, akiről komoly cikket írt a Vigiliában. VÖRÖSMARTY SZÓZATÁT pedig személyesen hozzánk intézett „zengő intellemmek” tekintette, ezért 100 éves születésnapja alkalmából tanulmányt készített róla. Az írásmű, amely 1936-ban íródott, csupán 50 év múltán jelent meg a FORRÁS című folyóirat decemberi számában; „Itt élned, halnod kell” címmel. E rövid újságcikk elsősorban második nemzeti himnuszunk örök időszerűségét méltatja; arra mutat rá, hogy minden egyes korszakban, minden magyar számára személyre szóló üzenetet hordoz. Értékelése változhat, az egyes gondolatok közötti hangsúlyeltolódás is természetes lehet, a fő mondanivaló azonban minden időben velünk élő, soha el nem múló igazság marad. Az erdélyi magyarok számára pedig mindez sokszoros kötelezettségvállalást jelent.

Dsida Jenő tökéletesen értette a nagy elődök tanításait. Számára azonban saját nemzete is a nagy egésznek, az emberiség családfájának a része, ezért hazaszeretete békésen összefér az egyetemes emberi gondolattal, a mindenkire kiterjedő felebaráti szeretettel. Magyarként is keresztény maradt, s ez utóbbi mindennél fontosabb volt számára. Ezért – amellett, hogy népével mindenkor közösséget vállalt – igyekezett békében élni más nyelveket beszélő felebarátaival is. Nemzeti elkötelezettségüket tolerálni tudta, sőt időnként megvédte őket a túlkapásoktól. A megbékélés gondolatának jegyében kezdte el fordítani EMINESCU verseskötetét, baráti kapcsolatot épített ki a román művészekkel, többek között GEORGE SBARCEÁVAL.

1936-ban érdekes esemény részese lehetett. Kádár Imre a kolozsvári Magyar Színház igazgatója ugyanis felkérte őt, hogy írjon forgatókönyvet Móra Ferenc *Dióbél királyfi* című művéhez. A darab zenéjét barátja, Sbarcea komponálta volna, aki egyébként CLAUDE ROMANO művésznéven szerepelt a nyilvánosság előtt. A magyar rendező azonban tiltakozott az ellen, hogy a darabját hirdető címlapon román név szerepeljen, ezért a zeneszer-

ző neve helyére BARCSAI került volna. Sbarceat azonban mélyen sértette ez az eljárás, tehát lemondott a megbízatásról. Dsida Jenő pedig – átérezve barátja sérelmét – szintén távozott. A bemutató így meghiúsult, Dsida viszont még ebben az évben a következő sorokat írta Sbarcea emlékkönyvébe.

„Légy Sbarcea, – nem bánom,
légy Claude Romano, – nem bánom,
légy Barcsai, – nem bánom, –
de ember vagy, ez a fontos

936, nov. 7.

Szeretettel
Dsida Jenő

Légy Sbarcea, – nem bánom,
légy Claude Romano, – nem bánom,
légy Barcsai, – nem bánom, –
de ember vagy, ez a fontos

936, nov. 7.

Jenőnek.

Dsida Jenő

(IN.: Bárdos László: A sietség pátosza, Irodalomtörténet. 14. 1981/1-2)

Ezzel a meglepően szokatlan toleranciával azonban nem csupán az emberiséget, hanem szűkebb hazáját Erdélyt kívánta szolgálni. Bár életműve nem tipikusan erdélyi, hazaszeretete titkos vízjelként üt át a versein (*Pomogás: Költő a Kálvárián*). Nem beszél nyíltan, természeti képeit tanulmányozva azonban sok helyütt ráismerhetünk a Hargitára, az erdélyi színezetű tájakra.

1930-ban nyilvánosan is válaszolt az őt érintő támadásokra; *Kerülöm a nevedet* című költeményében. A tisztán hazafias versben Dsida Jenő egyértelműen utasítja el azt a vádat, mely szerint azért nem zengett ódákat hazájáról „mert a Gonosz csókolta meg a száját”. A költő festőien ábrázolja a gyantaszagú fenyveseket, hisz minden mosolya, minden kívánsága ezekhez kötődik. Mégsem lép ki a közönség elé csak azért, hogy elsöprő beszédet zengjen arról a névről,

„melyben önhitt szónokok dagasztják
nagyá magukat, s pletykaszájú
vénasszonyok lubickolnak bóbiskolva,

mely úgy elkopott ércnyelvünkön és
szánkon, mint egy ócska köszörűkő,
és már-már semmit sem jelent.”

(Kerülöm a nevedet [Erdély])

Dsida Jenő valóban kötődött hazájához, ezért a honszeretet eszméjét nem kívánta elcsépelet közhellyé vagy harcias jelszóvá degradálni. Kívánsága a könnyű, halk beszéd, amely az indulatos tömegeket elkerülve, csak azokhoz jut el, akik valóban odafigyelnek, és megértik azt. Önéletrajzi költeményében szinte irtózva határolja el magát a hangosko-

dó, honmentő, népszakértő irodalmi tetvektől. („Ez nem rájuk, de a tetvekre nézve sértő!”) Csak azokat az igaz költőket becsüli, akik bensejükben hordozzák, és halk szóval hirdetik eszméiket.

„Tábortüzetek most is zengve ég,
honfoglaló, nagy írónemzedék!”

(Tükör előtt)

A honfoglalók közé sorolja Reményiket, Áprily Lajost, Tompa Lászlót, Kuncz Aladárt, Sipos Domonkost, Nyíróót és Tamásit s mindazokat, akik vele együtt az erdélyi gondolatot megalkották. Leveleiben is csak a valódi, száz százalékosan elkötelezett honfitársait méltatja igazán. Kócsy Böskének írott sorai legalábbis ezt támasztják alá. Fries Böske nevű ismerősét mutatja be szerelmének, s ekképp méltatja: „minden szépségért lelkesedő, igazi művésztemperamentum. És amellet **száz százalékosan erdélyi**” (*D. J. levelesládája 130. old.*).

Magyar zsoltár

Dsida Jenő az egész emberiséggel közösséget vállalt, de ezen belül külön is testvérévé fogadta magyar társait, valamint – még tovább szűkítve a kört – az erdélyi székelyeket. Talán ezért érezhette úgy, hogy bár hazaszeretetét nem szabad folytonosan közhelyszerű, dagályos formában tolmácsolnia, életében egyszer mindenképp nyíltan is meg kell vallania. Ebből az élményből születhetett egy tőle igencsak szokatlan vallomás, egy örök értékű hazafias költemény a *Psalmus Hungaricus*.

Dsida Jenő – ha nem is nagy számban, de – írt magyarságverset máskor is. Egyet például Makkai Sándornak ajánlott, s a címe: *Magyar fa sorsa*. A villámsújtotta erdő tölgyfája áldozatul adja magát a többiekért. A felcsapó láng fényei segítették az erdei vándort és az őzfiókát, hogy megmeneküljenek, az erdő fái viszont kitagadták a torz, fekete csonkot. A villámcsapás keltette tüzet Dsida az égő csipkebokor lángjaihoz hasonlítja, népének sorsát ezzel misztikus magasságokba emeli. A *Psalmus Hungaricus* ugyanezt a felfogást követi. Legfontosabb forrása az Ószövetség 137. zsoltára, amely a zsidó nép babilóni fogságban töltött időszakát idézi fel.

Dsida Jenő most sem tudja függetleníteni magát keresztény eszméitől, költeményét alapvetően bibliai előzményekre építi. Saját nemzetét a kiválasztottság kiváltságaival ruházza fel, önmaga pedig próféta feladatát vállal. Amiképpen az egyén átélheti a megváltók

áldozatvállalásának drámáját, olyasképpen válhat áldozattá a nemzet egésze is. Figyelemre méltó, hogy ez az áldozat **nem mások ellen** irányul, hanem kizárólag a **többiekért vállalható** még akkor is, ha csak visszautasítást várhatunk cserébe! (lásd. *Magyar fa sorsa*)

A *Psalmus Hungaricus* kezdő soraiban Dsida Jenő számot vet eddigi önmagával, s ráébred: az egyetemes emberiség-eszme mégsem teljesen egész; szűkebb hozzátartozóit külön kell megvallania.

„Vagy félezernyi dalt megírtam
S e szót: magyar,
még le nem írtam.
Csábított minden idegen bozót,
minden szerelmet bújtató liget.
Ó, mily hályog borult szememre,
hogy meg nem láttalak,
te elhagyatott, te bús, kopár sziget,
magyar sziget a népek óceánján.”

A költemény tulajdonképpen egyetlen hatalmas üvöltés a világ felé. Heves érzelem, széttöredezett szerkezet és sok-sok felkiáltás jellemzi. Gyakoriak a hangutánzó szavak (pl. bőg, sikolt, felhörög, dübörög, zúg, zeng stb.), amelyek a hang- és érzelmi hatást fokozzák. A kiválasztott néppel való azonosságtudat pedig az újra és újra ismétlődő átok során válik nyilvánvalóvá. Ez az átok úgy hangzik fel „mint megtépett szakállú zsidó zsol-táros jajgatása Babylon vizeinél.” (Ami természetesen a fogságra utal.)

„Jeruzsálem, ha elfelejtkezem rólad,
száradjon le jobbom!
Nyelvem tapadjon ínyemhez
ha nem emlékezem meg rólad:
ha Jeruzsálemet nem helyezem
minden örömöm fölé.”

(137. zsoltár)

„Epévé változzék a víz, mit lenyelek
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át
ha nem téged emleget!
Hunyjon ki két szemem világa,
mikor nem rád tekint,
népem te szent, te kárhozott, te drága!”

(Dsida Jenő: Psalmus Hungaricus)

„– dalolj velem,
mint akit füstös lángokra szítottak
vérszínű, ósötét, nehéz, fanyar borok
dalolj velem hörögve
és zúgva és dörögve,
tízmillió, százmillió torok!
Énekelj, hogy világgá hömpölyödjön
zsoltárod, mint a poklok tikkadt, kénköves szele,
s Európa fogja be fülét,
s nyögjön a borzalomtól,
és örüljön bele!”

A költő elmondta a rábízott próféciát, ezután már mindenkinek kötelessége, hogy kövesse azt. Ezért a végső átok most többes szám első személyben hangzik el, és a bibliai párhuzam is világossá válik.

„Jeruzsálem, ha elfelejtkezem rólad,
száradjon el jobbam!”

(137. zsoltár)

„Rothadjon el **lábunk-kezünk**,
mikoron hozzád hűtlenek **leszünk**
Ó Jeruzsálem, Jeruzsálem!”

(Dsida Jenő: Psalmus Hungaricus)

A sors furcsa játéka következtében manapság a legtöbb magyar csupán egyetlen Dsida-verset ismer; azt, amelyik alkotóját legkevésbé jellemzi. A költő mindig is távol tartotta magát a közéletől, békés természetű, halk szavú ember volt. Lantja ezúttal mégis „úgy zeng, mint jégzajláskor a folyam”. Talán ez okozhatta későbbi elhatárolódását. Dsida Jenő ugyanis elsőként Fodor Jolánnak, kedvelt munkatársának olvasta fel a *Psalmus Hungaricus*-t, s ugyanakkor kifejtette, miért nincsen megelégedve vele. Ő a magyarság sorstragédiáját is csendesen kívánta megénekelni, az ilyen szenvedélyes önvallomás alapvetően ellenkezett természetével. Csak a **könnyű, halk beszédet** kedvelte igazán.

Angyalok citeráján

„Szűz angyalillatot legyez a pálma,
s míg a szökőkút csengve csörgedez,
rejtelmesen dúdolgatnak a szentek,
szeretteink, akik előrementek?”

(Tükör előtt)

1933-ban olaszországi zarándoklaton vett részt Dsida, melynek élményét érdekes útirajzban foglalta össze (*Magyar karaván Itálián keresztül*). Feltételezhetően ez az élmény is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a költő képletesen is zarándokká váljon.

Gyermekkori szívbaja 1933 után egyre súlyosbodott, az elmúlás napról napra kézzelfoghatóbb közelségbe került.

Poéta angelicus

A harmincadik éve felé közeledő Dsida gondolkozásában meghökkentő változást érzékelhetünk, amelynek háttérében betegségének tudatát sejthetjük. Dsida Jenő földi zarándokként igyekezett megbékélni a halál gondolatával, hisz az eljuttatja őt az igazi hazába. A Fenyegető Rémmel egyre érezhetőbb közelsége pályafutása végén heves életszeretetet és lázas örömet váltott ki belőle. Mintha az érzékelhetően rövid idő alatt gyorsan igyekezne fölfedezni minden olyan értéket és szépséget, amelyeket a rohanó hétköznapi emberek vakon hagy maga mögött. A végesség tudatától megrémült művész szükségét érezte annak, hogy célzottan keresse a csodálatost és az örökkévalót.

Dsida Jenő egész életében hitte, hogy a világ nem áll önmagában, hanem egy magasabbrendű lény által kormányoztatik. Vallása azonban nem felekezeti kötődést jelentett, hanem egy közvetlen, személyes, **lelki és szellemi** élmény átélését. Tehetetlensége és halandóságának állandó érzékelése arra készítette, hogy közvetlen, személyes kapcsolatot keressen a túlvilággal, ahová nemsokára visszatér. Képzeletében angyalokkal és szentekkel társalgott, valóságos hidat épített ki a mennyország felé. Élet és halál, menny

és föld számára nem elhatárolható fogalmak. Ezért a hétköznapien egyszerű jelenségeket magától értetődően magasztalta fel, a transzcendens világot pedig hasonló természetességgel hozta le a földre. „Úgy tetszik, mintha egész költői világa nem evilágból származnék, hanem valaminő magasabbrendűség, angyali eszmeiség szállott volna alá, hogy az emberi gyarlóságokra az örökkévalóság aranyló hímporát szórja rá, s a halhatatlanság lelkét belelehelje az illanó, villanó, múló, tűnő dolgokba.” (Paku Imre: *Dsida Jenő*)

Utolsó verseinek kiadását már nem érthette meg. Az ANGYALOK CITERÁJÁN postumus kötet, amit 1938 őszén, néhány hónappal a költő halála után adtak nyomdába. Témájukat tekintve mindenképpen ide sorolhatók a kihagyott versek is, amelyeket a RETTENETES VIRÁGÉNEK című ciklusba sorolt be Szemplér Ferenc.

Utolsó éveiben Dsida Jenő a középkori koldusszentek stílusában versel, az emberi világ, a Teremtő és az általa létrehozott csodálatos természet nagy egységéről dalol. Költményei tudatosan követik a hajdani himnuszszervezők hagyományait, Assisi Ferenc az egyszerű, szent csavargó például rendszeresen felbukkan bennük. Ugyanakkor Dsida egészen természetesen társítja a keresztény és az antik örökséget is. A bukolikus idill megjelenítése Isten dicsőségére szolgál, az örökkévalóságba vetett hit pedig békésen öszszefér a pogány életörömmel és az evilági gyönyörök önfeledt élvezetével.

„kedves barátaim,
vidám fickók, ti drágák,
szívem szerettei –
ó mert tudom, bizonynal
nem bűn örömben élni,
s az Isten úgy tekint le
reátok kék egéből
jóságos víg mosollyal
.....és
félszemmel hunyorítva,
ahogyan én tekintek
a tej körül csatázó,
.....
.....huncut
öklömnyi kiskutyákra.”

(Vidám kínálgatás egy
keresztényi lakomán)

Az élettől búcsúzni készülő költő úgy bámul e világra, mint „a középkori barát”, ki „már félig fent lebeg a tiszta étheren” (*Arany és kék szavakkal*). Dsida Jenő tudatosan

készült az Istennel való találkozásra, így már földi életében együtt élt vele. Istene nemcsak a templomok falain belül létezik, hanem minden pillanatban jelenlévő valóság, aki részt vesz a leghétköznapibb eseményekben is. A költő világát tündérek és manók népesítik be (pl. *Aranyhídon, Miért borultak le az angyalok Viola előtt, Jámbor beszéd önmagáról, Kóborló délután kedves kutyámmal*), a transzcendens szféra egészen összemosódik a mindennapok apró eseményeivel. A *Hálóing nélkül* című versben például egy egyszerű, profán pillanatban, a lefekvés előtti átöltözéskor lép be a jelenetbe az Úr. Ha városi forgalom zsúfoltsága bénítja meg a közlekedést, Dsida a mellette álló őrangyaltól várja a megoldást (*Chanson az őrangyalhoz*). *Esti teázás*-ra érkezéskor fénylő glóriáját fogasra akasztja a kék sapka mellé. Az üdvözültek mennyei világa számára egyfajta menekvés. Menekülés a földi lét félelmei elől. Lísieuxi Szent Terézhez írott művében vágyait foglalja össze: fent a tiszta égen, rózsalevélkéken, szentek lábainál üldögni. (*Sainte Therese de Lisieux*)

A menekülés másik színtere a romlatlan természet világa, az erdők, a hegyek, a végtelen mezők s az ott lakó élőlények békés harmóniája. Dsida Jenő itt is követi példaképét, Szent Ferencet, aki Naphimnuszában megalkotta a teremtett világ – emberek, állatok, növények és csillagok – testvériségének eszméjét. A Naphimnuszt Dsida is lefordította, és gondolatait tudatosan követni igyekezett. Az ifjúság éveinek múlását számára a természet örök ifjúsága ellenpontozza, a gondokkal teli hétköznapokat pedig a szerelem és a pásztori idill által megszólaló Isten feledteti.

„egy kis tücsköt választott,
s e ciripelésen át
beszél. Figyelj, figyelj csak!
Én értem szavát.”

(Nyáresti áhítat)



Dsida Jenő és Kováts József író 1935-ben. Az eredeti dedikálás: Konkoly a vetésben.

Végesség és öröklét ellentéte állandó Dsida-motívum.

„szállni be bús örök óhaj,
örök, de örökre hiába,
embernek földön fut a lába.”

(Messze száll)

Dsida Jenőt azonban éppen saját korlátainak felismerése indítja el az örökkévalóság felé. A valóságba valószerűtlent, a látható világba látomásokat vegyít, s mindezt azért, hogy áthidalja a kettő közötti rémítő szakadékot. A hídon keresztül pedig a végtelen urához juthat el, aki több költeményében megjelenik. Emellett a kötet néhány kifejezetten bibliai ihletésű verset is tartalmaz. A *Húsvéti ének az üres sziklasír mellett* például a feltámadás ünnepén feltámadó hitet ünnepli, a korábban kételkedő bűnös számára ígér üdvözülést és megvilágosodást. (Szerkezetében Jacopone da Todi *Stabat Mater*-ét imitálja.) A vers akár egy gyarló, de megtért ember pusztá önvallomása is lehetne ha nem sugallná: a hosszú szenvedések útja Krisztushoz vezet. A kötetből kimaradt alkotások közül kettő tulajdonképpen biblia-fordításnak is tekinthető, hiszen az átköltésnek, az utánpótlásnak és a műfordításnak remek ötvözetei. *Énekek éneke, mely Salamoné* és *A szerelem éneke*: természetesen mindkettő az Ótestamentum „Énekek éneke” című fejezete nyomán íródott. Már a témaválasztás is egyértelműen Dsidára vall. Kiválasztotta a Biblia egyetlen olyan könyvét, amely csak nagyon áttételesen beszél Istenről, hiszen pusztán a földi szerelem szépsége utalhat a Teremtőre, mint adományozóra. A keresztény teológusok időnként allegórikusan is értelmezik a szöveget, Krisztus és az Egyház kapcsolatára vonatkoztatván azt, a Dsida-féle változat azonban – véleményem szerint – egyértelműen az írás természetes értelmét közvetíti. Az emberközeli téma mellett a nyilvánvalóan **profán kereszténység** ragadhatta meg a költőt, hiszen ő maga is csupán ezt a „vallást” ismerte.

Dsida Jenő élete végéhez közeledve ezzel a két átköltéssel is az evilági szépséget és örömet élte. A Szentírás azon fejezetei ihletik meg igazán, amelyek az emberről szólnak, az Istent pedig az emberi üdvösség forrásaként mutatják be. Számára az életélvezet ebben az időben a hívő világszemlélet természetes velejárója. Művei **az öröm erkölcsét** közvetítik: az ujjongás legfőbb feltétele a tisztaság, csak az igaz lélek tud örülni igazán. A megváltó Isten pedig – amint magára vette az emberiség bűneit, és részt vállalt a szenvedésben is –, most az önfeledt boldogságban osztozik. Huncut jóssággal kacsint a keresztényi lakoma vidám lakmározóira, akik csordultig telnek a földi gyönyörök élvezetével (*Vidám kínálgatás egy keresztényi lakomán*). A *Kánai mennyegző*-n pedig a költő Jézusa is megjelenik. Dsida Jenő ismét egy olyan bibliai történetet dolgoz föl, amelynek kapcsán az itteni vágyakat és örömeket szólaltathatja meg. Az **emberarcú Krisztus** ezúttal is azonosul környezetével. Szenvedett, amikor szenvedőt látott, de a könnyed, mókás társa-

ságban szintén otthon érzi magát. Fiatal, bohó legényként vegyül el a közösségben, nevet, cseverészik és viccelődik az újdonsült házaspárral.

„Súgva mondja: Szívetek a vágytól majdhogy szét nem pattan,
menjetek csak fiacskáim, ne késetek énmiattam.
Majd én mindent elgondozok, vendégséggel baj ne legyen,
a szegénység bogárkáim, illatos és drága szégyen.”

(Kánai mennyegző)

A költő megváltozott, így hát az istenfogalom is valami újat jelent számára. Jékely Zoltán megállapítása szerint „úgy tele volt belső csodáival, hogy alig látta maga körül a való világot.” (IN: *Lator, Gyászlila csipkeverés*) Ha pedig nagy néha körülnézett, akkor is csak a **belső csodákat** akarta észrevenni. Ezt a törekvést közvetíti hűen *Templomablak* című költeménye. A versben a templom mellett közönyösen elhaladó tömegeket és a templomba belépő hívőket állítja szembe. Akik pusztán elsétálnak az épület oldalán, azok számára a színes üveglak semmit sem jelent. Akik azonban belépnek a homályos, titokzatos terembe, megdöbbenően bámulják az áhított szépséget. A motívumot akár képletesen is értelmezhetjük, különválasztva az életen végigrohanó, gondjaikba elmerülő milliákat a vizsgálódó, mindenre rácsodálkozó szentektől.

„Ó titkok titka:
a földön ittlent
belülről nézzen
mindenki mindent,
szemet és szívet
és harcot és békét! –
Áldja meg az Úr,
áldja meg az Úr
**a belülről látók
fényességét!”**

(Templomablak)

Dsida Jenő számára a „hívő” és a „boldog” ekkorra szinte szinoním fogalmakká váltak. A szentté lényegülés előfeltétele, hogy **mély örömmel** hinni kell az életben:

„Ember! – hívnak a száraz, téli erdők,
 hogy virágba borítsd a tar világot,

 ezért ma **mély örömmel**
 hinned kell, hogy a kósza fellegek mind
 biztosan kiszabott úton suhannak,
 s minden lépted után nyomok maradnak.

Légy **vidám, sugaras: légy szent** fiacskám!”

(Légy szent fiacskám!)

Ebben az időben született a költő öt fejezetből álló lírai riportja: *Kóborló délután kedves kutyámmal*. Dsida most sem választ magasztos témát, hanem épp a velünk élő hétköznapi csodáit igyekszik felkutatni. Egy egészen banális jelenetet örökít meg, a kutyasétáltatás prózai pillanatai közepette értő és figyelő szemekkel szemléli a természet titkait. A profán életképet mennyei magasságokba emeli. Nem a heroikus cselekedetek, hanem a mindennapos történések juttatják el istenéhez.

Az első fejezetben az **élő** iránti mély szeretetéről tesz tanúbizonyságot: Tintihez, a farkaskutyához szólnak testvéri vonzalmakat sugalló szavai:

„Drágább vagy te nekem, hidd el, valamennyi regénynél

mert hiszen élsz, s zuhogó, tüzes áramú vér fut ereidben.”

A másodikban életképekkel játszadozik, s a pajkos szerelem természetességét, a csalikotok, a hűsölő pázsitok világát igyekszik megeleveníteni. A végtelen erdőben és a tiszta zöld mezőkön megélt, korlátlanul szabad pillanatok Dsida Jenő költészetének legidillikusabb jeleneteit eredményezik. A természet harmóniáját a riasztó valóság ellentétéként, sőt legyőzőjeként éli át.

A harmadik fejezet – a mű középpontja – az életszeretet és az életigenlés hatalmas himnusza lett. Dsida Jenő, a **szemlélődő költő**, most is az antik bukolikához fordul, ahogyan korábban a *Pásztori tájak remetéje* című versciklusánál tette ezt. A táj szépsége ezúttal a pogány életöröm lelkesedő szavait hozza elő, ám mondanivalója ismét keresztény tartalommal telítődik.

„Szép a világ, gyönyörű a világ, és nincs hiba benne!”

Ezzel a mottónak is tekinthető felkiáltással „dicséri őszintén az egész világot”, amelyet a Teremtő alkotott meg – még hozzá tökéletesen. Szavai újra Szent Ferenchez kapcsolha-

tók: a teremtett világ testvériségét, Istenben való egységét ünnepli („testvérünk a rög, s neve van minden bokornak”). Ezt a gondolatot jó ideje érlelte magában, hiszen számos korábbi művében is közösséget vállalt minden létezővel, feloldódott a hatalmas Természetben.

PL:

„Ki madarat kínoz és bogarat öl, minden ízével engem átkoz, s aki tébolyultan harmatos virágot csókol: engem ölel magához.” (*Ének az egész világnak*)

VAGY:

„Minden bús madarat, szomorka bárányt
végy öledbe, becézz, étess, vigasztalj!”

(Légy szent fiacskám)

A szent-ferenci himnusz eszménye a kóborló délután során kézzelfogható valósággá válik.

„Szép dolog élni kutyuskám. Szembe haladni a széllel,
ázni, ha bús zivatar vág, megszáradni, ha nap süt,
szánon siklani, míg a pihék csillogva csapongnak,
s vattacsomóként ülnek vállamon és a fenyőkön.
Nagyszerű elcsavarogni, bolyongani, menni örökké,
így lézengeni, mint most, gondtalanul fütyürészve,
így ballagni kutyástul, **erős, nagy örömmel a szívben,**
s mondani himnikusan: **Csodaszép, csodaszép ez az élet,**
semmi sem hasonlítható hozzá.”

A halálra készülő költő kivételes érzéssel rendelkezett: misztikusan tudott lelkesedni az életért, az értékekért és a szabadságért. Tehetsége volt ahhoz, hogy élete rövidségének teljes tudatában figyelve, szemlélődve vegye észre a szürkeségben a színt és a hétköznapiakban a csodát.

A tökéletes teremtés mítosza nem fér össze az emberi gyarlósággal. Ezért Dsida Jenő mélyes meggyőződéssel vallja: a gyilkos gond eredményezi a gonosztságot, a bűnöket, de a természetes szépség iránti érzéketlenséget is. Számára csupán egy megoldás létezik: „hinni jövendőnk biztosan érő, emberi, boldogító igazában.” Teljes képet rajzol a világról, s eljut az egyetemes részvét gondolatáig („szomorúra hervasztják magukat sok semmi miatt” ... „tele vannak nyüggel” ... „nagynak hiszik azt, ami apró” ... „nem veszik észre, mi fontos” stb.). A nyomorúság okait a maga valóságában tárja föl, eközben pedig az igaz, mély barátság és az idilli szépség hiányát érzékeli:

**„S főként Tintikutyájuk nincs, kivel alkonyi séták
felszabadult, meghitt derűjében üdüljenek olykor.”**

„Tintikutya” itt a létező, eleven hűség, a testvéri összetartozás szimbólumává emelkedik.

Dsida Jenő műveinek **zeneiségére** külön is oda kell figyelnünk. A költőnek mindvégig élő, szoros kapcsolata volt a muzsikával, kedvelte az operákat, a koncerteket, zenei kritikákat írt. Ezért költeményeinek megformálásakor különös hangsúlyt fektetett a ritmusra és a hanghatásokra. Kóborló délutánjának központi témája a **zene**. Elmerül a látás gyönyörében, de az illatok és hangok varázsát ugyanúgy felfedezi. („Áldom a hang szent élvezetét...”) A lehető legkülönbözőbb hatásokat igyekszik előidézni, a természetes morajoktól (fa susogása, verébcsiripelés) kezdve a Traviata és a Panthéique megkomponált dallamáig. Gyakran használ hangutánzó szavakat (pl. csacsogó fecsegés, lovak dobaja, társszekerek robaja, fák susogása, madarak csiripelése, ebek csaholása, halk folyamat csobogása). Ritmikailag pedig az időmértékes verselés szabályait követi, költeménye a mondanivalóval összhangban mindvégig könnyed strófákból, hexameterekből áll össze.

A negyedik fejezet az elalvó világot mutatja be, amely hangsúlyozottan **békés** álomra szenderül. Francesco testvér most már személyesen is feltűnik. Nem a vallás glóriás szentjére gondol azonban Dsida, s nem is a templomfalakon pompázó Ferencre, hanem a népi legendák csavargó koldusára, aki állatokkal és növényekkel köt örök barátságot.

Az utolsó fejezetben megint egy kicsiny jelenet elevenedik meg: Tintikutya megkerget egy út mentén bóklászó macskát. A vidám, felelőtlen nyargalászás jelképes értelmet kap: az átszökkeni az életen ideálját testesíti meg. Az egész földi lét egy ilyen boldog, felszabadult rohanássá válik, amelynek végén angyalok sorfala várja a célhoz érkezőket. Dsida Jenő ezúttal is magától értetődő természetességgel társítja az itteni valóságot a transzcendens szférával, a nagy életrohanást a kicsiny, egyszerű, pillanatnyi céllal.

„Ifjan tértünk színed elé, örök isteni Felség.
Átnyargaltuk az életet. És megfogtuk a macskát.”

A mennyei világ a lehető legbanálisabb jelenetek középpontjába kerül. A ifjan célhoz érő, lírai hős még egyszer elmerül a földi szépség csodálatában, amelynek révén – s mindennapos kobórlása eredményeként – Istenhez jut el. A „macskafogás” és az „élet” egymás szinonímáivá lesznek, mindkettőről a Teremtőnek készül beszámoló. Föld és Ég határai összeérnek.

Pomogáts Béla kifejező megfogalmazása szerint: „Dsida Jenő angyalok citeráján játszott, poéta angelicusként tudta megszólaltatni az égi zenét.” (*Költő Nagycsütörtökön*)

Az eretnek költő

Az erdélyi költő másik hosszabb lélegzetű költeményfűzére egy nyári alkonyat csodálatos történetét beszéli el. *Miért borultak le az angyalok Viola előtt?* Máig sem tudjuk biztosan, milyen körülmények között született ez a mű. Violát egyesek IMBÉRY MELINDÁVAL, a költő későbbi feleségével azonosítják, bár levelezésüket tanulmányozva ez a feltevés nem igazolható. Gondolhatunk arra is, hogy Dsida Jenő felesége ösztönzésére örökítette meg korábbi szerelmét. Az sem zárható ki teljesen – igaz; nem is igazolható –, hogy az egész történet pusztán képzelet (*Lator, Gyászlila csipkeverés*). Mindemellett a műalkotás Dsida Jenő teljes értékrendjét igyekszik közvetíteni. Egyértelműen utasítja vissza a szabályoknak vakon engedelmeskedő, komor vallásosságot, s eretnekségig „fajulva” hirdeti az előítéletektől mentes szerelem és a **természetes jószág** diadalát.

A bevezetőben a költő áhítattal köszönti olvasóit. Az áhítatos köszöntés pedig nem más, mint csípős csúfolódás azokon, akik lelkük szent üdvének szorgalmas ápolása közepette nem tudnak időt szakítani holmi gonosz, bűnös, világi élvezetekre, hanem ehelyett sötét szobában, halk imákat mormolva keresik a mennyországot. Persze azoknak is bőven jut a hetyke gúnyból, akik Japán és Kína bős csatáját – amelyről az aznapi újságok tudósítanak – fontosabbnak tartják efféle tanító, nevelő balladák olvasásánál.

Az első fejezetből kiderül, hogy Dsida Jenő máris megtalálta azt az égi kincset, amelyet néhányan az imák folytonos mormolásában vélnek fölfedezni. Megtalálta, – mégpedig a monostori erdő pázsitján, a körülötte élő bukolikus tájak csodálatában, az ifjúságban s nem utolsó sorban kedvese „lepletlen” szépségében. A keresztény Dsida képes volt arra, hogy a közfelfogásban is tabunak számító témát méltóságteljesen, fenséges, égi derűvel jelenítse meg. Violát ábrázoló sorai csupán a reneszánsz festők művészi aktjaihoz hasonlíthatók. Szavai könnyedek, célzásai finoman egyértelműek (pl. „sok furcsa esett meg az erdei pamlag jószágú, színes ölén” ... vagy: „könnyű ruhák lila csokra ágon lengedezett”). Az idilli pillanatok szabad testiségéről időnként egészen megdöbbenő nyíltsággal vall mindenki előtt (pl. „forrón buboré-



Dsida Jenő 1935-ben

kolt szánkon a kék lány sóhaja”). Az elmélyült párocskát mezők mesés harmóniája veszi körül, kis manók és törpe Ámorok kukucskálnak a derűskék isteni égbolt alól. A túlvilág tehát ebből a profán jelenetből sem maradhat ki, sőt! Lényei nemhogy neheztelnének érte, inkább vidám szemlélőként részt vesznek benne.

Hazafelé menet az örömből nehéz keserűség vegyül. A való világba visszatérve meghökentető gyorsasággal fordul fonákjára az idill. Viola lábát kegyetlenül feltörte szűk cipőjének durva kérge, a költő pedig tőle megszokott drámaisággal ábrázolja kedvesének egészen prózai okokból elszenvedett kínjait. Dsida Jenő ritkán beszélt társadalmi, szociális problémákról, ezért a szegénység súlyos ellentmondásait nem tudta – s valószínűleg nem is akarta – olyan elemi erővel megjeleníteni, mint ahogyan költő kortársai tették. A harmadik fejezet kesergése ezúttal is csak kitérő. A fiatalok kilenc zsebüket végigkutatván csupán egy darab buszjegy árát tudták előteremteni, s Dsida életében először lázad nyomorúsága miatt. Itt ébred rá azután arra, amit kóborló délutánja során még sejtetni sem engedett: a kivonulás nem ad megnyugtató választ az emberi problémákra, új eszméket kell keresni a világban. Ezen rövid lázadás tehát lényegtelen epizód csupán, mert a vágyak és az érzelmek, de legfőképpen **az önfeláldozó szeretet** hamar túllép mindenben. Viola – legalábbis így hisszük – megszabadult kínjaitól, a busz gyorsan hazaviszi. A távozó költő ellenben visszapillant kedvesére, és a csodálattól végképp elámul: a lány ugyanis hagyja elszárgulni a járművet, s utolsó garasait egy utcai koldusasszony ölétébe szórja. Dsida Jenő e nagylelkűség láttán keserű önvádat zúdít saját fejére („nem vagyok én, ó jaj, Violára méltó!”) mégis bizonyítva látja és diadallal hirdeti, hogy **„a fájdalomnál erősebb a jószág”**.

A következő fejezetben mennyei látomás tárul a szemé elé: suhogó szárnyú angyalok repítik a megdicsőült Violát fel az égbe. Kolozsvár szűk és poros utcája a költői képzelet és a művészi ábrázolás jóvoltából csillogó, glóriás lények ünnepi csarnokává változik. Dsida Jenő most az impresszionizmus stílusjegyeit keveri a középkori, biblikusan látomásos költészettel. Ezúttal is hallatlanul könnyed zeneiséggel versel, szavai helyenként muzsikálnak. (pl. „suhogó repesés” ... „repülő zúgás” ... „ringó lengedezés” ... „zsongó zengedezés”)

Bárdos László igen találóan „versformák tüzijátékának” nevezte a Viola-ciklust. (*A sietség pátosza*) A költő ugyanis rendkívüli hangsúlyt fektetett a művészi megformálásra, így minden fejezetben más-más verselést választott. Alkalmazza a hangsúlyos verselést, Dante tercínáit (lásd. negyedik fejezet), mégis az antik időmértéket kedvelte legjobban, így többnyire daktilusokban és spondeusokban versel. Ezek lüktető ritmusa ugyanis egyben a könnyed, vidám életszemlélet kifejezője is lehet.

„Keresse a búskomor árnyat
az erdei gomba!
**Én fényt akarok, lobogó fényt
inni magamba:**
csorduljon a csók meg a dallam,
csíz dala áradj!
Úzve sodorj fiatalság!
Láb ki ne fáradj!”

A költemény befejeztével a költő és kedvese újból visszatér a jószagú hegyekbe és mezőkre, ahol gondtalanul élnek világukat. Továbbra is a szerelem révén kerülnek bohókás kapcsolatba a túlvilággal:

„csókok száza meg ezre
csattog a szánkon.
Kancsal kicsi Ámorok ülnek
körben a fákon,

repes valamennyi, tolakszik,
hogya le ne késsen,
kuncognak, áthunyorognak
a lombközi résen,
majd iskolapadban ülő,
szorgos gyerekeként
jegyzik aranypalatáblán
a boldog eredményt.”

Az eddigiek után talán fölösleges hangsúlyozni, hogy Dsida istenének nincs túl sok köze egyik felekezet által hirdetett istenképhez sem. Dsida Jenő egész életében hívő költő volt, de – a szó legszorosabb értelmében – nem vallásos. A kritikusok általában katolikusnak tartják, hiszen valóban rendszeresen látogatta az egyházi szertartásokat. Túlvilágról alkotott képét azonban mindenkitől függetlenül, csak saját maga alakította ki. E tekintetben nem ismert semmiféle szabályozót. Istene afféle „pogány messiás”, aki sokszor saját megjelenésével cáfolja a hivatalosan hirdetett tanokat, sőt egy ízben még az ótestamentumi Jahvéval is szembeszáll! A kőtáblára karcolt, kemény utasítások és tilalmak helyett új parancsokat kíván eljuttatni az emberekhez. Ennek nyomán született Dsida Jenő – megítélésem szerint – egyik legsikerültebb költeménye a *Tíz parancsolat*. A mű sajnos meglehetősen töredékes, hiszen a törvény négy darabja (III. V. VII. IX) hiányzik. A meglévőket azonban mindenképp érdemes egybevetni az Ószövetségben olvasható eredetivel.

ELSŐ PARANCSOLAT:

ÓSZÖVETSÉG: „Én vagyok az Úr, a te Istened, én hoztalak ki Egyiptom földjéről, a szolgaság házából.

Senki mást ne tekints Istennek, csak engem.”

(Kivonulás 20 1-3.)

DSIDA:

„Én vagyok a Te távoli
társad és örökös barátod,
kinek kezét sose fogod meg,
s igazi arcát sose látod.
Én is, mint te, egyazon úton
járok szüntelen körbe-körbe,
s éjszakánként ugyanúgy nézek
önmagamba, e furcsa, görbe,
törött és fátyolos tükörbe.
De nem szabad velem törődnöd,
legfeljebb ints egy lenge búcsút
felém, ha más tájakra visz
ez a vidám és néha bús út
mely annyi felé kanyarog,
mert szájalmasan gyöngé, gyatra
vadász, ki másra is figyel,
mint az üldözött drága vadra:
célod, hogy rálelj önmagadra.”

Az ellentét első látásra szembeötlő: az ótestamentumi Jahve egyetlen és kizárólagos úrként mutatja be önmagát, Dsida istene ellenben társ és örökös barát kíván lenni. A hajdani „titkok titka” motívum is előkerül újra, hiszen e sorok leplezetlenül vallanak a rejtőzködő Teremtő megismerhetetlenségének némileg kínzó érzetéről („igazi arcát sose látod”). A „törött és fátyolos tükör” metaforája nyilvánvalóan erre utal. A költő által megformált lény ugyanakkor teljes mértékig emberi; számára a parancsoló és a parancsot teljesítő között nincsen semmiféle távolság. Dsida Jenő sokakat talán felháborító módon kezdi ki a dicsőített istenséget. Tízparancsolatából egy kételkedő, vívódó, önmagával is örökös harcban álló alak bontakozik ki, akiből hangsúlyozottan hiányzik mindenféle túlvilági fölény és magabiztosság. Az eretnek költő azonnal a dolgok lényegébe vág. Mind ebből következően az új törvény nem az Isten hangos dicsőítését követeli, sőt! „**Nem szabad velem törődnöd (!)** – hirdeti az Úr. A feladatot ehelyett **önmagunk megismerése**, saját küldetésünk felkutatása és beteljesítése jelentené. („célod, hogy rálelj önmagadra.”)

MÁSODIK PARANCSOLAT:

ÓSZÖVETSÉG: „Uradnak, Istenednek nevét ne vedd hiába, mert az Úr nem hagyja büntetlenül azt, aki nevét hiába veszi.”

(Kivonulás, 20. 7.)

DSIDA:

„Nevemet hiába ne vegyed,
ha hallottad is egyszer-kétszer,
hullasd ki emlékezetedből,
mert hamis kincs az, talmi ékszer,
mely meddón, hivalkodva csillog,
s kevés örömet szerez annak,
aki csillogásába merül,
mert hiszen csillagok is vannak,
sőt üstökösök is rohannak
e mély, komorló éjszakában.
.....”

Dsida istene ezúttal a parancs indoklásában tér el keményen az eredetitől. Nem nevének feltétlen tiszteletét követeli, hanem éppen ellenkezőleg! Szembeszegül mindazokkal, akik csak a magasztos, szép, de önmagukban üres szavakig jutnak el. A költő – bár kereszténységét mindenkor megvallotta – sosem titkolta kételyeit és belső ellentmondásait. Ezeket vetíti most bele a második parancsolatba, méghozzá az Isten szájába adván vívódó, mítoszokat romboló kijelentéseit. Az Úr szerinte nem a távolságtartó tisztelet miatt követel tartózkodást, hanem azért, mert saját nevét – és ezzel együtt saját egyéniségét – „százezer álomból egy álm”-nak, felfoghatatlan, titkos képzetnek tartja csupán.

NEGYEDIK PARANCSOLAT:

ÓSZÖVETSÉG: „Tiszteld apádat és anyádat, hogy sokáig élj azon a földön, amelyet a Úr, a te Istened ad neked.”

(Kivonulás, 20.12)

DSIDA:

„Tiszteld az izzó szenvedést,
mely mindünket tisztára éget,
tiszteld a jóság glóriáját,
tiszteld a békés bölcsességet,
tiszteld a jámbor szenteket,
a gyermeket, jámbor parasztot
és minden prófétát, aki

a sziklából vizet fakasztott,
habzó szépséget és malasztot,
tiszteld a költőket, akik
veled vannak bármerre mennél,
s több életet adnak neked
tulajdon ember-életednél.
.....”

Dsida Jenő ezúttal nem vitatkozik, csupán kevésnek érzi az adott parancsot. Saját törvényében az emberi és a szellemi értékeket pusztá testi létünk fölé helyezvén tiszteli meg mindazokat, akik ezeket közvetíthetik a számunkra. Negyedik parancsolatát akár az értékek himnuszának is nevezhetnénk.

HATODIK PARANCSOLAT:

ÓSZÖVETSÉG: „Ne törj házasságot!” (*Kivonulás, 20.14*)

Megjegyzendő azonban, hogy a tilalom a középkor folyamán „Ne paráználkodj!” formában ment át a köztudatba, s így eredeti jelentése nagy mértékben megváltozott.

DSIDA:

„.....
örülj, örülj az ifjúságnak,
örülj, örülj az ifjú nőnek,
akinek csókjai nyomán
minden friss sarjak újra nőnek,
mint fű nyomán a friss esőnek, –
úgy zeng a szerelem szava,
mintha ezüst csengőt rázna-
ki szeret, sohasem gonosz,
ki szívből csókol, nem parázna.
(De jól ügyelj: **ha bűnnek nézed,**
bűn is az, amire törekszel, –”
ha gonoszat vélsz tudni arról,
hogy asszony karjaiban fekszel,
bizony gonoszat is cselekszel.)”

Dsida Jenő nem a tilalmak és a fenyegetések embere. Nem tagadja meg az ősi parancsot, de merev értelmezését kategorikusan utasítja vissza. Hatodik parancsolat címén hatalmas, felszabadult himnuszt zeng a szerelemről, s az ifjúság maradéktalan élvezetére szólít föl. Soraiból egészen nyilvánvalóan kiderül, hogy a testi szerelem jogát (is) követ-

li. A paráznság fogalmának teljesen önálló, egyéni értelmezést ad. Csupán egyetlen, – de annál keményebb – korlátozó tényezőt ismer, a lelkiismeret szavát. Felfogása szerint az követ el bűnt, aki a **saját maga által diktált** erkölcsi törvényeknek mond ellent.

NYOLCADIK PARANC SOLAT

ÓSZÖVETSÉG: „Ne tégy hamis tanuságot **embertársad ellen.**” (Kivonulás, 20.16)

DSIDA:

„Az igazság óre legyen
benned mindig az égi szellem,
hamis tanuságot ne szólj
fiam soha **önmagad ellen,**
ne hazudozzál önmagadnak,
tudd meg, ki vagy és mire vágyol, –
ha utad szólít, ne marasszon
fiam dunna és renyhe lágy toll
keményen kelj a renyhe ágyból
s indulj a bátrak mosolyával,
zengő lélekkel, zsenge testtel,
mint aki mindent megmutat
s magában semmi bűnt se restell,
lépteit ingovány fölött is
titkos isten hatalma ója–
kinek van ugyan sok-sok bűne,
gyarló egész emberi ...(olvashatatlan)
s mégis rejteni-valója.”

Nyolcadik parancsolatként **önmagunk őszinte, nyílt felvállalását** követeli a költő istene. Nem fogadja el sem a képmutatást, sem a szerepjátékot, s elutasítja a napjainkban oly divatos emberi játszmákat is. Ideálja a független, felelősségteljes hívő, aki a „*bátrak mosolyával*” indul neki az életnek, tudja, hogy mire született, tudja, hogy mit kell tennie, és azt meg is teszi. Nyolcadik parancsolatában ez a „*titkos isten*” az önismeretre, az önmegvalósításra és a teljesség felé haladásra nevel. Ismerd meg önmagad, tedd, amit kell, légy hű magadhoz!

TIZEDIK PARANC SOLAT:

ÓSZÖVETSÉG: „Ne kívánd embertársad házát ... sem más egyebet, ami az övé.” (Kivonulás, 20.17.)

DSIDA:

„.....
Orrodba édes illatot gyűjts,
szívedbe békét és mosolygást
szemedbe fényt, hogy az **utolsó**
napon is tudj örülni folyvást.
S ekképpen szólj csak és ne mondj mást:
Köszönöm, hogy tápláltatok,
hús, alma, búza, lencse, borsó!
Amint jó volt hozzám a bölcső,
tudom, hogy jó lesz a koporsó.
.....”

Magával a tilalommal csupán néhány sorban foglalkozik Dsida. Ehelyett inkább felhasználja az alkalmat arra, hogy nagy szózatot intézvén olvasóihoz, mindenkit felszólítson a **derűs halálra**. Az előző parancsolatokat felvállaló, önmagát kiteljesítő egyén egy értékes, befejezett élet után térhet a mennybe, megőrizve annak minden szépségét és tisztaságát.

Az elmondottakból is kiderülhetett, hogy Dsida Jenő **nem az Istent** helyezte keresztény meggyőződésének középpontjába, hanem a **szubjektív, szabad individumot**, méghozzá az örökösen kételkedő, az Urat folytonosan kereső embert, aki saját magával vívott belső küzdelmének eredményeként jut el a tökéletességre. A hangos istendicsőítést és a kemény tiltásokat éppúgy nem kedvelte, mint ahogyan a halk, mormogó imákat sem tartotta túl sokra. **Tevékeny** keresztény életre szólít föl.

A szent halál énekese

1935-től a KELETI ÚJSÁG szerkesztőségében dolgozott Dsida. Újságírói munkássága során – akárcsak költőként – apró, egyéni problémák foglalkoztatták, kisemberek mindennapjairól jelentetett meg érdekes cikkeket. Ekkor ismerkedett meg kedvelt munkatársnőjével, FODOR JOLÁNNAL, akivel baráti szinten mindhalálig kitartott a kapcsolat. Fodor Jolánt igaz barátnőjének és múzsájának nevezte, lakáskulcsát állítólag még házasságát követően is megtartotta, s élénk levelezést folytatott vele. Hozzá írt verseit csak 1988-ban közölte Gömöri György a Magyar Nemzet hasábjain, „közöletlen Dsida-versek” címszó

alatt. (1988. évf. 135. szám) Dsida Jenő egyébként többnyire egy-egy látogatás alkalmával, futtában vetette papírra őket.

A költemények sejtetik, hogy korábban szoros kapcsolat lehetett a két ember között, amely később – 1937 táján, a költő házasságának idején – meghitt barátsággá alakult át. A kiadatlan versek egyszerűek, könnyedek, vidámak és szomorúan érzelmesek egyszerre. Az elmúlás sötét árnya azonban már ezekre a kis, „septiben összehozott” alkotásokra is rávetül:

„Majd nemsokára egyszer,
ha soha többé fel nem támaszt
se imádság, se vegyszer,
közel-távol jövőben
megállsz egy sírkeresztnél
a dombos temetőben,
hol annyi a fenyő,
és halkán olvasod
nevem:
DSIDA JENŐ
egy kicsikét szepegve
jusson majd eszedbe,
hogy forró volt a szám,
és igazán és igazán
szerettelek...”

1935 után Dsida Jenő a szokottnál is többet foglalkozott halála gondolatával. Istenének tizedik parancsolatát követve igyekezett teljes életet élni, s derűsen készülődni a végre. A **boldog halál** mítoszát legteljesebben önéletrajzi költeményében kelti életre. Tépelődéseit követően egyedülállóan idillikus képet fest a pántos kapukon túl létező világról, amelyben minden csupa derű, csupa jószág és mosolygás. Képzeletében **gyors robogón érkezik a mennybe**, Kunz Aladárral, Kosztolányival parolázik, s vidáman szemléli, amint Shakespeare-t magyarul tanítgatja Arany. A szellemek között élő költő már földi életében is látni kívánja e nyugalmas idillt, ezért Szent Ferenc módjára fogadja testvérévé a halált.

„Ó balga mind, ki halni fél, hiszen
az anyatejnél édesebb e béke”

(Tükör előtt)

„boldogok, kik szentséges akarathoz igazodnak”

(Naphimnusz, ford. Dsida Jenő)

Néhány sorral lejjebb azonban mindez csupán ködvarázsnak minősül. Dsida Jenőn életének keményebb pillanataiban újra meg újra erőt vesz a kétségbeesés, a bizonytalanság és a lét értelmetlenségének kínzó érzete. Így, bár a postumus kötet hangulatát túlvilági derű határozza meg, azért helyenként a minduntalan feltámadó kétely és rettegés is hangot kap benne (*pl. Naplemente; A félelem szonettje; A sötétség verse; Elárul, mert világit*). Dsida Jenő egyre közelebbről érzi az ismeretlen eljövőt...

A homályos látás kínja több ízben visszatér, és elmosza a tiszta jövőkép illúzióját. Az angyali világot sokszor beárnyékolja a jelen. Szerelmi csalódások élesztik újjá, sőt fokozzák is az ifjúkori bizonytalanságérzetet. Az *Út a Kálváriára* című alkotás például ismételtten a régi Krisztus-párhuzamot eleveníti föl; érzelmi kudarc és megváltó fájdalom hasonlóságát szimbolizálja. A gyilkos út valójában egy lelki kálváriát jelképez, amelynek végén az egyén önként adja meg magát sorsának. Az angyali sereg megjelenése és a „halkan búgó, mély zene” már nem igazi viaszgázló...

Máig sem tudjuk pontosan, milyen nőalak rejtőzhet e sorok mögött. Talán a Viola-szerelem lezárásaként írta őket Dsida, de az is elképzelhető, hogy egy újabb kapcsolat szenvedéseit jeleníti meg. 1936-ban ugyanis szülei tiltakozása ellenére jegyezte el későbbi feleségét, IMBÉRY MELINDÁT (persze a két személy – Viola és Melinda – akár azonos is lehet). A lányt ekkor már több éve ismerte, s számtalan levelet küldött neki. Írásainak hangulata is a költőt juttatja eszünkbe: szépségről, szerelemről, fájdalomról és küzdelemről szólnak prózai sorai is. Többnyire mégis felszabadult életöröm és bizakodás olvasható ki belőlük.

A fiatalok 1937 nyarán tartották esküvőjüket. Dsida ismerősei közül többen hevesen ellenezték ezt a lé-



1937. július 31. - az esküvő napján

pést, hiszen a költő ekkor már valóban nagyon beteg. Házasságát elsősorban a Fenyegető Rémm előli menekvésként élte át. Nászútra Debrecenbe utazott feleségével, ahol meglátogatták Csokonai Vitéz Mihály végső nyughelyét. *Csokonai sírjánál* született egy igazi, nagy alkotás, melyet a „Reményhez” dallamára másfél millió zarándok énekel (megformáltságában ugyanis ezt a költeményt követi).

Dsida Jenő rokonra lelt Csokonaiban. A XVIII. század magányos költője ugyanazt a harcot vívta meg, ami kései követőjének is osztályrészül jutott. Nem véletlen, hogy Dsida most is a **száműzött, szegény csavargóról** beszél, aki harcolt a gyilkos világgal, harcolt betegségével, de akinek hűsége és embersége a végsőkig megmaradt. Versében az űzött messiás motívuma tér vissza. A mű azonban nem csupán az emberség költőjét hívja elő, hanem egy nemzet óriását is. Alkotója ezúttal minden gond nélkül képes összeegyeztetni az egyetemes igazság és a magyarságtudat nagy gondolatát. Egyértelmű, hogy csak a földjéért, otthonáért személyes szenvedést és áldozatot vállalni képes egyént tartja igazi hazafinak. Az ötödik versszakban a „**dúlt rokonok**” köre kitágul, már nem csupán Dsidára vagy a hozzá hasonló fanatikus megváltókra vonatkozik, hanem a megvert magyarok millióira is. Ezek most mind hitük megerősítését várják hajdani ősüktől.

A vers másik izgató, örök rejtélyét a nyitó kérdés fogalmazza meg, amely a későbbiekben is visszatér; ekképp:

„**Merre leng a lelked**
szólj Csokonai
Szólítnak a lelked
dúlt rokonai”

A sírhalomnál álldogálva Dsida Jenő mágikusan idézi meg rég halott sorstársának szellemét, bizonyítván a lélek halhatatlanságát. Csokonai felkel sírjából, s hatalmas szótatot intéz a XX. század magyarjaihoz:

„Halld: a tiszta hűség
tovább megmarad,
mint a keserűség
s a kemény harag.”

Szavai zengve hirdetik a honszeretet és a kitartás végső győzelmét. Az ősök példája tartja a lelket az utódokban is. Dsida tehát felkerekedik, és hazatér szülőföldjére. Hazájához való ragaszkodása mindvégig él. A vers egésze egyfajta példázat; Dsida Jenő ideáljának nagy példázata. Az örökös küzdelmet vívó egyén feladata végeztével megtér, addig azonban egy pillanatra sem adhatja föl a kemény harcot. Sőt! Hűsége nem vész el teste pusztulásával sem, hanem még új otthonába – sírjába – is magával viszi.

E költemény kapcsán ismét a muzsika szerepét kell kiemelnünk. A zenei hatás kialakítása céljából újból a hagyományos költői eszközökhöz nyúl Dsida. (Pl. **hangutánzó szavak sokasága: morajlik**; zsong; végigreng; zeng; zúg; ... hangfestő **szavak**: borzong; suhog; ... alliterációk: szólva száll a szél; sírokból lehellő légáram beszél). Sokszor szinte játszadozik a szavakkal, rímei többnyire egészen tiszták (pl. vánszorogva-szívszorongva, szellő-lehellő, hűség-keserűség, kerek-gyökerek,asztalt-vígasztalt stb.), Csokonai nevére változatos összecsengéseket talál (rokonai, csókjai, csonkjai). Az érzelmi hatás fokozása kedvéért, helyenként archaizál, egyik kifejezése Csokonai korát idézi (kollégyom-falak). A „gyökér hasonlat” pedig a költemény központi szervezőeleme lesz, a rejtőzködő igazira utalva. A föld alá bújó gyökeret nem láthatja senki, de titkon mégis táplálja az élőket, kikre nélküle pusztulás várna.

Dsida Jenő néhány hónappal később írt egy verset feleségéhez *Örök útitársak* címmel. Ebben a műben egyszerűen igyekszik összegezni egyéni érzéseit és művészetének minden erejét. A költeményben a robogó szerelvénny gyorsan múló életünket jelképezi, az állomások pedig a röpké éveket. Az „ősz”, az „éjszaka” és a „sötétség” motívumai az egyre fokozódó kételyt és kétségbeesést erősítik. Senki sem tudhatja, merre száguld az életvonat, s ezt a kínzó érzést egyedül a kitartó szerelem képes enyhíteni. Dsida Jenő útitársra lett az életúton, kivel együtt igyekszik leküzdeni a sötétséget.

„Lassacskán ősz lesz. Ősz és éjszaka.
Pereg a fák elfáradt levele.
Míg dübörögve zakatol a mozdony,
az éjszakába sóhajtom bele,
a csillagok köze a puszta úrbe,
mely pályánk fölött ferdén feketül,
hogya az üdvösség társammá szegődött.
Hald meg halál: nem vagyok egyedül.”

Elmúlás és múlhatatlan hűség feloldhatatlan ellentéte ugyanis az egész művön végigvonul. A költemény egyetlen hatalmas rejtélye („Hová megyünk, ó hova hajtattunk?”) meg nem oldódik, a lelki terhet azonban ettől kezdve ketten viselik. Így az életút lezárása, ha nem is vidám, de mindenesetre nyugodt, békés lehet („s eltűnünk, mint régi, halk legendák”). A művész minduntalan hinni és hirdetni akarja, hogy az örök hűségen és az örök hiten nem vesz erőt a földi lét végessége sem.

A fiatal költő életének utolsó fél éve gyilkos munkával telt el. A Keleti Újság szerkesztése kemény feladatot jelentett, így sokszor éjfél után fejezte be az aznapi számot. Mátrai Béla ekképp jellemzi őt a Vigiliában: „Az EMBER törékeny alkatú, sápadt arcú, finom.” Általában sötét ruhát hord, erősen kopaszodik, s naponta két doboz cigarettát szív el. Éjszakánként rendszeresen halvány lámpafény mellett dolgozik, hajnaltájt, munkája

végeztével, fel s alá csatangol, elbeszélget az utcán kódorgó emberekkel. Szereti a zenét, a természetet és a hajnalig tartó mulatságokat (Vigília 24. 1959. 1. szám). Ismerőseinek egybehangzó állítása szerint egy percig sem volt kétsége afelől, hogy meg vannak számolva a napjai.

Dsida Jenő 1938 februárjában végképp súlyosan megbetegedett. Öt hónapon keresztül viaskodott a halállal, eközben feleségének diktálta le utolsó verseit.

„Síró, piciny, beteg hitem
eldédelgetem szelíden,
de amikor elszenderül,
úgy itt maradok egyedül”

– jellemzi önmagát Azráel árnyékában.

E rövid költeményeket valóban ezen kettősség uralja. Vívódás és rettegés, imádság és belenyugvás szól belőlük (*Az utolsó miatyánk*). A *Lássuk, vajon itt* című versben a haladkló költő véres arcú réműletek között próbálja életben tartani a múzsák birodalmát, az örök szellemi világot. Az újabb megpróbáltatásokat gyenge szíve már nem bírta ki. 1938 június 7-én – házasságának tizedik hónapjában – Dsida Jenő otthonában csendesen meghalt.



Dsida Jenő 1938 februárjában Nagyváradon

Néhány nappal később Kolozsváron a házsongárdi temetőben helyezték örök nyugalomra. Sírjánál KRENNER MIKLÓS, a legendás újságíró így emlékezett rá:

„... Ő ifjú lángész volt, erdélyi irodalmunk legnagyobb ígérete, ... aki jóformán semmit sem kapott, csak sovány anyagi lehetőségek olcsó életét ... Össze **tudta kötni az eget a földdel, úgy járt naponként Istenhez, mint a szívesen látott vendég.** Ez a törekeny ember, akinek szíve, mint bomlott óramű zakatolt, megnyugodott végzetében, mert hitt az élet igazi értékében, de még jobban hitt az örökkévalóságban. Betegségének egy késői szakaszában, vasárnap délután úgy leltem, hogy a Mater Dolorosa kezét fogva fennhangon olvasott az imakönyvből... Az egész végtelenség ránk hajlik, és érezzük a „ködoszlopán rejlő Istenséget”. Numen adest. Aki Istennel csak ösztönös érzésekkel, pontos szavak nélkül tud beszélni, érzi az ilyen nagy szerelem óriási fölényét és igazságát. Az ilyen halandó és halott nem csalódhatik hitében. Igazán boldog kell legyen a szent halálnak az az énekese, aki felismerte, hogy:

„Élet s halál, látod egy a kettő,
Tő, amelyről a reggel és az est terem.
S amit balkezeivel visszavett Ő,
A jobb kezéből ismét elnyerem.”

(IN: Mátrai, Vigília, 24. 1959. 1. szám)



Dsida Jenő sírja a házsongárdi temetőben

Költő voltam

Kolozsváron a házsongárdi temetőben, a fák alatt álló magányos síremléken a következő felirat olvasható:

**„Megtettem mindent, amit megtehettem,
kinek tartoztam, mindent megfizettem.
Elengedem mindenki tartozását,
felejtsd el **arcom romló, földi mását.**”**

Az alábbi sorokat 28 éves korában írta Dsida Jenő – saját sírjára. A felirat egy rövid, de mégis kiteljesedett élet tudatával búcsúzó költőre vall, aki minden szempontból teljesítette földi küldetését. Fiatal évei során megismerte és megértette a szenvedés lényegét, de hasonlóképp éltette az örömet, a mámort és a szabadságot is. Valóban kiérlelt, befejezett életművet hagyott maga után. Költői pályafutásának első periódusában az elhagyatottság tudatával kényszerült szembesülni (*Leselkedő magány*), de érett művészként rátalált magányának misztikus értelmére (*Nagycsütörtök*), utolsó éveiben pedig többnyire képes volt felülemelkedni a megpróbáltatásokon (*Angyalok citeráján*). Három verseskötet valamint számtalan rövidebb költemény maradt utána, s született egy prózai alkotás is: Magyar karaván Itálián keresztül. Krenner Miklós pedig nem véletlenül nevezte mesteri műfordítónak Dsidát. Az erdélyi költő ugyanis a világirodalom legjelesebb alkotásait ültette át magyar nyelvre. Fordított római irodalmat, Goethe-t, Schillert, Heinét, Puskind és természetesen középkori himnuszokat is. Nem csupán fordította azonban őket, hanem tanult tőlük, követte hagyományaikat. A megbékélés jegyében kezdett hozzá Eminescu verseinek átültetéséhez, a keleti írók műveihez pedig az ismeretlen iránti vonalom adhatott ihletet. Legnagyobb vállalkozásként Goethe Faustját tolmácsolta honfitársainak.

Rövid életét a derűs túlvilágba vetett hitére építette fel. Sírfelirata is azt az erős, megingathatatlan meggyőződést közvetíti, mely szerint az emberi test pusztán „romló, földi mása” az örökké élő Igazinak, a halhatatlan, romlatlan Léleknek. Ezt az igazságot énekelte az egész világnak életében, s ezt üzeni halálában is.

„Aki látott is néha engem, felejtse el az arcomat, aminthogy én is elfelejtem: hitvány, homályos karcolat, melyen át-át tetszőn keresztül villan az arc igazi rajza, s néha ibolyafény is rezdül, rajzos betűk mögül kirajzva.”

(Ének az egész világnak)

Dsida Jenő a gyors elmúlás biztos tudatában kereste folyton az élet értelmét. Magányos küzdelem és vívódó küldetésstudat állandó verstémaként szerepel nála. Kései sorai-
ban saját szerepét és földi ténykedését ekképp foglalja össze:

„Én jártam mindig minden útban,
én szerettem és haragudtam,
én éltem, sírtam, én daloltam
mindenki helyett. Költő voltam.”

(Hulló hajszálak elégiája)

Verseiben szinte állandóan jelen van a transzcendens világ. A sok kétségbeesett felkiáltás ellenére egész életművét nem a halál, hanem a feltámadás gondolatának szentelte. Életét mindvégig saját, privát istene vezérelte, aki utolsó parancsolatában derűs távozásra szólította fel. A *Tíz parancsolat* záró versszaka újra a boldog halál vágyát szólaltatja meg, és teljes egészében példázza Dsida Jenő törekvéseit, közvetíti üzenetét. Nem a múló élet siratását követeli az embertől, hanem hálát és ujjongást mindazért a nem mindennapi kiváltságért; amiért részese lehetett a Teremtésnek, láthatta a csodát, csodálhatta szépségeit. A tovatűnő lélek méltósággal távozik a színpadról, köszönetet mond az életért, és a másik dimenzióba is magával viszi földi zarándokútjának örök értékeit.

„Felebarátod ökre, háza
után kívánságod ne légyen:
ilyen szegénységekre vágyani
nagy szegénység és csúnya szégyen.
Orrodba édes illatot gyűjt,
szívedbe békét és mosolygást
szemedbe fényt, hogy az utolsó
napon is tudj örülni folyvást.
S ekképpen szólj csak és ne mondj mást:
Köszönöm, hogy tápláltatok,
hús, alma, búza, lencse, borsó!
Amint jó volt hozzám a bölcső,
tudom, hogy jó lesz a koporsó.
Ki most lefekszik nem kívánta,

hogy földje legyen, háza, ökre,
de amit látott, gyönyörű volt,
és véle marad mindörökre:
És övé marad mindörökre.”

Irodalomjegyzék

DSIDA JENŐ VERSKIADÁSOK:

ÖNÁLLÓ KÖTETEK:

Leselkedő magány. Versek. (Kolozsvár, 1928. Minerva).

Nagycsütörtök. Versek. (Kolozsvár, 1933. Minerva).

Angyalok citeráján. Versek. (Kolozsvár, 1938. Minerva).

GYŰJTÉSEK ÉS VÁLOGATÁSOK:

Arany és kék szavakkal. Versek. – utószó: Katona Tamás – (Budapest, 1965. M. Helikon Kner nyomda).

Hungarian psalm in six songs – Magyar zsoltár hat énekben – (Párizs, 1982.).

Összegyűjtött műfordítások (Bukarest, 1969. Ifjúsági kiadó.).

Összegyűjtött versek és műfordítások. – Bevezető tanulmány: Láng Gusztáv – (Budapest, 1983. Magvető, Atheneum nyomda).

Út a Kálváriára. (válogatott versek és prózai írások.) – Bevezető tanulmány: Pomogáts Béla – (Budapest, 1985. Franklin nyomda).

Tóparti könyörgés. Válogatott versek. – Bevezető: Áprily Lajos – (Budapest, 1958. Szépirodalmi kiadó. Alföldi nyomda).

Válogatott versek I. – Bevezető tanulmány: Rónay György – (Budapest, 1944. Révay nyomda).

Válogatott versek II. – Bevezető tanulmány: Lengyel Balázs – (Budapest, 1980. Egyetemi nyomda).

Versek. – Bevezető tanulmány: Szemlér Ferenc – (Irodalmi könyvkiadó Bukarest, 1966.)

Versek és műfordítások. (Kolozsvár, 1974. Dácia).

DSIDA JENŐ PRÓZAI ALKOTÁSAI, MUNKÁI:

- A félszáz esztendő Ady. (Vigilia, 43. 1978. 5.).
Itt élned, halnod kell! (Forrás, 18. 1986. 12.).
Dsida Jenő levelesládája. Közzéteszi: Csiszér Alajos (Győr, 1992.).
Magyar karaván Itálián keresztül (utirajz) (Nagyvárad, 1933. Szt. László nyomda).

ÚJSÁGCIKKEK:

- BATA IMRE: Orpheus Erdélyben. (Kortárs, 28. 1984. 6.).
BÁRDOS LÁSZLÓ: A sietség pátosza (Irodalom történet, 14. 1982. 1.).
CSISZÉR ALAJOS: Dsida Jenő emlékezetéhez. (Magyar Nemzet, 51. 1988. 143. 6.).
CSISZÉR ALAJOS: „Megtettem mindent amit megtehettem!” (Magyar Nemzet, 50. 1987. 122. 4.).
CSISZÉR ALAJOS: 50 éve halt meg Dsida Jenő (Vigilia, 53. 1988. 7.).
CSISZÉR ALAJOS: Versek hegedűhangon. Dsida Jenő élete és költészete. (Műhely, 12. 1989. 6.).
CSÓÓRI SÁNDOR: Az öt érzék költője. (Élet és Irodalom, 11. 1967. 192.).
DALOS GÁBOR: A „szűz imája ... arra vár, hogy bennem újra éljen.” (Magyar Nemzet, 49. 1986. 193. 14.).
GÖMÖRI GYÖRGY: „És halkán olvasod nevem...” (Közöletlen Dsida versek, 1936–37-ből). (Magyar Nemzet, 51. 1988. 137. 7.).
GYIMESI ÉVA: A pajzán angyal. A szent és profán Dsida költészetében. (Magyar Napló, 4. 1992. 11.).
GYÖRE IMRE: Egy szelíd költő emléke. Dsida Jenő halálának 25. évfordulójára. (Magyar Nemzet, 1963. június 6. 19. évf. 130. szám).
HEGYI ENDRE: A hétköznapi Dsida (Új Tükör, 25. 1988. 32. 17.).
IMBÉRY MELINDA: Lehullott mint a csillag. Dsida Jenő szerelmi regénye. (Magyar Nemzet, 56. 1993. 93. 10.).
JÉKELY ZOLTÁN: Köszöntőlevél Dsida Jenő 70. születésnapjára. (Kortárs, 21. 1977. 5.).
KISS KÁROLY: Dsida Jenő ébresztése. (Magyar Nemzet, 38. 1982. 113. 6.).
LATOR LÁSZLÓ: Gyászlila csipkeverés. (Mozgó világ, 18. 1992. 8.).
LATOR LÁSZLÓ: „Két dal” Dsida Jenőről. (Újhold évkönyv, 1990. 1.).
LÁNG GUSZTÁV: Egy életmű problémái. (Korunk, 1967. 3.).
LÁNG GUSZTÁV: Jegyzetek a fiatal Dsida expressionizmusáról. (Kolozsvár, 1973.).
LENGYEL BALÁZS: Angyalok citeráján. Dsida Jenő költői arcképe. (Magyarok, 1946. 310–316 b.).
LISZTÓCZKY LÁSZLÓ: Erdély költője. Dsida Jenőről 4 tételben. (Hitel, 5. 1992.121.).

- LISZTÓCZKY LÁSZLÓ: A kocsárdi váróteremből az Olajfák hegyére. (Hevesi Szemle, 15. 1987. 2.).
- MARKÓ BÉLA: Költő a koponyák hegyén. (Holmi, 2. 1990. 1.).
- MÁTRAI BÉLA: Emlékezés Dsida Jenőre. (Vigilia, 24. 1959. 1.).
- NEMES NAGY ÁGNES: Dsida Jenő változásai. (Kortárs, 26. 1982. 5.).
- NÉMETH GY. BÉLA: Fölzárkózásban menedéket. (Kritika, 5. 1987. 10–11.).
- OROSZ ANDREA: Magyar Zsoltár. (Dsida Jenő: Psalmus Hungaricus) (Forrás, 23. 1991. 4.).
- PAKOCZ KÁROLY: Levél Dsida Jenő fiatalkori éveiről. (Vigilia, 53. 1988. 7.).
- PAKU IMRE: Dsida Jenő. (Látóhatár, 19. 1969. 11–12.)
- PINTÉR LAJOS: A szörnyű holdvilág alatt. (Forrás, 23. 1991. 4.)
- POMOGÁTS BÉLA: Költő a Kálvárián. – Dsida: Nagycsütörtök (Confessió, 13. 1989. 3.)
- POMOGÁTS BÉLA: Költő Nagycsütörtökön. Dsida Jenő verseinek margójára. (Vigilia, 50. 1985. 7.)
- POMOGÁTS BÉLA: Poéta Angelicus. (Erdélyi Tükör, 1. 1989. 3.).
- POMOGÁTS BÉLA: Zengő intelem. Dsida Jenő a Szózatról. (Forrás, 18. 1986. 12.).
- RÓNAY MIHÁLY ANDRÁS: Költő emlékezete. (Népszabadság, 25. 1967. 114. 4.).
- SZÁSZ FERENC: „Menni kellene házról házra”. Vázlat Dsida Jenőről. (Tiszatáj, 38. 1984. 1.).
- TANDORI DEZSŐ: DSIDA Jenő rétegei. (Irodalomtörténet, 14. 1982. 1.).

Tartalomjegyzék

Jámbor beszéd magamról	2
A kamasz angyal	5
Leselkedő magány	11
<i>Jók vagytok ti</i>	15
Nagycsütörtök	18
<i>Szerelmes ajándék</i>	24
Kerülöm a nevedet	27
<i>Magyar zsoltár</i>	30
Angyalok citeráján	34
<i>Poeta angelicus</i>	34
<i>Az eretnek költő</i>	42
<i>A szent halál énekese</i>	49
Költő voltam	56
Irodalomjegyzék	59